

Buda középkori helyrajza.

Buda középkori helyrajzával először Schier Xistus ágostonrendi szerzetes kísérletezett »Buda sacra sub priscis regibus« című munkájában, mely a szerző halála után jelent meg Bécsben 1774-ben, tehát nem tekinthető befejezett munkának. Schier tulajdonképeni célja a budai középkori egyházak ismertetése volt, de ezzel kapcsolatosan helyrajzi megállapításokat is végzett, melyek a későbbi azonos tárgyú munkákba is átmentek. Helyrajzi megállapításaihoz Fontana 1686-ban készült budai térrajzát vette alapul, amely térrajz a mai helyőrségi templomot a ferencrendiek templomaként jelölte meg, amint a török hódoltság tartama alatt valósággal a ferencrendiek látták el ebben a templomban az isteni szolgálatot. (Némethy Lajos: Buda várának régi helyrajza-Archaeológiai Értesítő 1885. évf.) Ezzel szemben Schier a ferencrendiek középkori Szent János-egyházát helyezte ide, ami további téves következtetésekre adott alkalmat. Ennek következtében jutott ugyanis nála a középkori Mária Magdolna-templom a mai Dísz-térre, a középkori Szent György-templom pedig a mai Szent György-térre.

Schier Xistus után sokáig nem volt, aki Buda középkori helyrajzának figyelmet szentelt volna s Haeufler József az első, kinek 1854-ben megjelent »Buda-Pest, historisch-topographische Skizze von Ofen und Pest« című művében találunk egy rövid szakaszt, mely források megjelölése nélkül vázolta Buda XIII.—XVI. századi helyrajzát. Ebben a rövid vázlatban, mely egyházi vonatkozású adatait kétségtől Schier munkájából vette át, találunk először középkori utcákra és házakra vonatkozó helyrajzi megállapításokat, melyek szerint a középkori Szent Pál-utca a mai Országház-utcával, a középkori Ötvös-utca a mai Fortuna-utcával volt azonos, Szapolyai János háza a mai helyőrségi templom mellett, a Garai-ház pedig a Vörös Sünről elnevezett ház helyén állott.

Buda középkori helyrajzában egykori források alapján való megállapítását Rupp Jakab kísérte meg elsőnek 1868-ban kiadott »Budapest helyrajzi története« című művében, mely még ma is egyedülálló e téren. Rupp munkája azon alkalomból készült, hogy Arányi Lajos a magyar orvosok és természetvizsgálók 1863. évi pesti vándorgyűlésén azt indítványozta, hogy a főváros nevezetesebb épületei emléktáblákkal jelöltessenek meg s ez indítvány megvalósítására a magyar tudományos aka-

démia vállalkozott. Ámbár Rupp munkája a középkori források olyan tömegén épült fel, hogy azt felülmúlni ma is alig lehetséges, még sem tudott tartós eredményeket felmutatni, mert Schier téves megállapításait helyesként fogadta el s ezeken építette fel további következtetéseit. Átvette Schier megállapításait a ferencrendiek Szent János egyházát, a Mária Magdolna-templomot és a Szent György-kápolnát illetőleg, az okleveles adatokkal nem igazolható Keresztelő Szent János egyház helyére pedig Boldogasszony kisebb egyházát helyezte, amely utóbbi a Schiertől átvett hibás megállapításokkal egyenrangú tévedés. Hogy mekkora zavart teremtett Rupp a budai középkori helyrajz terén, azt legjobban a munkájához csatolt térrajzból láthatjuk, mely két Szent János-utcát és két Szombat-helyet tüntet fel a budai vár területén, ami már önmagában elegendő ahhoz, hogy helyrajzi megállapításainak helyessége iránt kételyeket támasszon.

A kételyeknek kevéssel utóbb Rómer Flóris adott kifejezést »Adalék a budai várnak a török foglalás előtti helyszíneléséhez« című tanulmányában (Archaeológiai Közlemények 1877. évf.), mely Meldemann 1541. évi metszete alapján elsőnek állapította meg helyesen a középkori budai egyházak fekvését. Bővebben fejtette ki az előadottakat Némethy Lajos »Buda várának régi helyrajza« című tanulmányában (Archaeológiai Értesítő 1885. évf.), mely a középkori Szent György-térnek a mai Dísz-térrel való azonosságát is megállapította.

Salamon Ferenc lett volna hivatva Buda középkori helyrajzának egykori kútfők alapján való újabb megállapítására, mert mikor az 1876. december 27-én tartott közgyűlés 840. számú határozata alapján megbízást kapott Buda, Pest és Óbuda történetének a megírására, egyben a vonatkozó okleveles emlékek összegyűjtése és kiadása is kötelességévé tétetett s ebből a kútfőanyagból a középkori helyrajzot könnyen meg lehetett volna szerkeszteni. Salamon Ferenc azonban sem a kútfőanyag összegyűjtésére és kiadására vonatkozó megbízásnak nem tett eleget, sem Buda középkori helyrajzát nem szerkesztette meg, mert munkája harmadik kötetében »Középkori házak« cím alatt sok idevágó adatot hordott ugyan össze, de a helytörténeti vonatkozások feldolgozását figyelmen kívül hagyta.

A középkori kútfők összegyűjtésének és kiadásának elmaradása helytörténeti szempontból nagy veszteséget jelentett, mert ennek hiányában csupán hosszadalmas levéltári kutatások után lehetett budai helytörténeti problémák megoldására vállalkozni. Miután Csánki Dezső több évtizedes munkával tekintélyes középkori kútfőanyagot gyűjtött össze s e gyűjteménybe alkalmam nyílt betekinteni: megkísérlem az eddigi helytörténeti eredmények felülvizsgálatát, Schierhez és Ruppához hasonlóan az egyházakkal kezdve a munkát.

A budavári plébániatemplom — mai Mátyás-templom — legrégebb írott emléke IV. Béla király 1255. július 25-én kelt oklevele, mellyel a margitszigeti apácakolostor ellátására (ne temporale eisdem virginibus deesset subsidium) rendelte többek között az épülőfélben levő budavári plébániatemplom kegyúri jogát, (ius patronatus, quod in ecclesia Sancte Marie in ipso castro construenda nobis utpote vero patrono competeat), amiből arra kell következtetni, hogy a templomépités semmiképen sem vihető vissza régibb időkre, Nem vihető vissza már azért sem, mert ugyan-

azon oklevélben a városalapításról is szó esik, városalapítás előtt pedig nem lett volna értelme a templom s különösen plébániatemplom felépítésének. Azt mondja ugyanis az uralkodó, hogy a tatárpusztítás után az ország védelmére rendelt várak egyikét a pesti-hegyen építette fel (in monte Pestiensi castrum quoddam extrui fecimus), amely népes város alapjává lett (refertum multitudine copiosa). Ha már most a városalapítás a várépítéssel kapcsolatos, akkor a templomalapítás sem előzhette meg a várépítést, mert a pusztta hegygerincen semmi célt sem szolgált volna a templom. A Gellért-legendára való hivatkozással sem lehet a templom régiségét vitatni, mert az a templom, amelyre a Gellért-legenda utal, a mai Döbrentei-tér környékén a tatárjárás előtt állott Kispest, más néven Kelenföld temploma volt, amit az is bizonyít, hogy ezt a templomot utóbb szent Gellértről nevezték el. Vitán felülinek kell tehát tekintenünk azt, hogy a budavári plébániatemplom alapítása összeesik a várépítéssel, illetőleg az azt követő új telepedéssel, ami IV. Béla uralkodása alatt a tatárjárás után történt.

Az uralkodó ezen intézkedésével nem áll ellentétben IV. Béla királynak 1244. november 24-én kiadott kiváltságlevele, mely többek között azon jogosítvánnyal is felruházta a polgárságot, hogy plébánosukat szabadon választhatják (habeant liberam electionem plebani, cum eorum ecclesia vacaverit), mert ez az oklevél a tatárok által 1241-ben elpusztított Pest számára volt kiadva s 1255-ben még nem jutott odáig a fejlődés, hogy a pesti kiváltságlevél rendelkezéseit a várhegyen keletkezett új telepedésre értelmezhetnék volna.

Az apácák nem sokáig élvezték a budavári plébánia kegyuraságát, mert IV. Béla király 1269. október 3-iki oklevelében kijelentette, hogy csupán a domonkosok kérésére és Margit leánya iránti szeretettől indítatva rendelte a budavári plébániát a margitszigeti apácák alá (ecclesia beate virginis Marie in monte Budensi noviter fabricata, vocata plebania apud vulgus, quam sanctimonialibus monasterii beate Virginis in insula Danubii nostra potestate de facto anneximus) s most e rendelkezést visszavonva újból a veszprémi püspök joghatósága alá rendelte. Ez a rendelkezés sem maradt sokáig érvényben, mert IV. László király 1277. évi rendelkezésével a budavári plébánia feletti joghatóság megváltásaképen sójvedelmet biztosított a veszprémi egyháznak. A vonatkozó oklevél eredetije nem maradt fenn, megvan azonban a veszprémi káptalani levéltár elenchesében annak kivonata s minthogy a kivonat szerint az elenches készítésekor az oklevél eredetije még rendelkezésre állott, arra kell következtetnünk, hogy a veszprémi püspök és az esztergomi érsek közötti XVIII. századi tizedper folyamán semmisült meg.

Ennek következtében 1277 után ismét felújult a kapcsolat a budavári plébánia és a margitszigeti apácák között, amit IV. Honorius pápa 1285. szeptember 22-iki bullája is igazol. (Theiner: Vetera monumenta I. k. 453. l.), amely szerint az apácák eredetileg a budavári plébániai jövedelmek kétharmadát foglalták le kegyúri joguk címén s a lelkészkedő papságnak csupán egyharmadát hagyták meg. Ezt a gyakorlatot az esztergomi érsek úgy módosította, hogy csupán egyharmadot hagyott meg az apácáknál, kétharmadot a lelkészkedő papságnak rendelt; kikötötte azonban, hogy az

apácák kötelesek három éven belül jogcímük fenntartásához pápai megerősítést szerezni, ellenkező esetben minden jogigényük megszűnik a plébániai jövedelmekre. Ámbár a három esztendei határidő közben elmúlt, IV. Honorius pápa idézett bullájával mégis megadta a kívánt jóváhagyást s az apácák tovább is élvezték a plébániai jövedelmek harmadrészét. Igazolja ezt az 1317. évi pápai adójegyzék (Theiner: Vetera monumenta I. k. 453. 1.), ahol a budavári plébániánál (pro fructibus plebis de Buda) külön volt feltüntetve a plébániai jövedelmek azon harmada, mely a margitszigeti apácákat illette meg (de fructibus tertie partis quorundam reddituum dicte plebis spectantium ad moniales sancte Margarete de insula Budensi).

A margitszigeti apácáknak járó harmadrész ügye rövidesen ismét napirendre került, mert XXII. János pápa 1332. április 10-iki bullájával (Anjoukori oktár II. k. 587. 1.) utasította a székesfehérvári prépostot, hogy a margitszigeti apácák és a budavári plébánia papsága közötti jogvitát a plébániai jövedelmeknek a nevezett apácákat illető kétharmada tárgyában (perceptio duarum parcium oblacionum, que a Christi fidelibus proveniunt capelle regie vocate site in castro Bude) intézze el. Ámbár a bulla szövege szerint a budavári királyi kápolnára vonatkozik, mégis a budavári plébániára kell értelmeznünk azt, mert királyi kápolnát csupán Erzsébet királyné alapított Budán 1349-ben (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 130. 1.) s a királyi kápolna papsága sohasem volt kötelezve jövedelmeinek átadására. Ezzel szemben Erzsébet királyné 1346. július 24-iki oklevele nyilvánvalóvá teszi, hogy a budavári plébánossal szemben a margitszigeti apácák még mindig fenntartották részesedési jogukat. Ez oklevél szerint ugyanis az apácák panaszt emeltek, hogy a plébános a temető területén épített házaikat (in cimiterio eiusdem parochialis ecclesie beate Virginis existentes) lerontatta s helyükön kőházat (pallacium) emeltetett s ezenfelül a plébániai jövedelmekből őket megillető részt sem adta ki. A vita egyességgel ért véget, amely szerint a plébános kötelezte magát, hogy évenként 20 márkát fog fizetni az apácáknak, aminek elmulasztása esetén a házjövedelem az apácákra fog szállni s a jövedelemrészesedés is fenn fog maradni.

Az egység megkötésében részes Miklós budavári plébános, aki a szepesi káptalan 1342. november 4-iki oklevele szerint előkelő szepességi származású volt (magistro Nicolao filio comitis Andre de Villa Canis fratre et concanonico nostro ac plebano de Buda), I. Lajos királynak 1352. január 10-én VI. Kelemen pápához intézett folyamodása szerint (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 143. 1.) szepesi préposttá lett s utódja Hermann megtagadta az apácákat illető részesedés kiadását. Az apácák panaszára VI. Kelemen pápa 1352. június 5-én kelt bullájával (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 35. 1.) a veszprémi püspököt bízta meg a jogvita elintézésével s miután Hermann szerint ez ügyben Lodomér esztergomi érsek már régebben úgy döntött, hogy a budavári plébánosok nem tartoznak az apácákat jövedelmeikben részesíteni (finaliter decrevit Albertum plebanum et successores predictos in dicta porcione oblacionum prefatis sororibus non teneri), most sem lehetett másképen ítékezni. Az ítéletet Hermann plébános kérésére VI. Kelemen pápa 1352. július 31-én kelt bullájával (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 384. 1.) megerősítette s ezzel az apácák elvesztették a IV. Béla királytól nyert jogot. Véglegesen azonban csak I. Lajos

király 1355. április 22-iki oklevelével ért véget a jogvita, amikor is az apácák kifejezetten lemondottak minden jogigényükről (renunciassent omni juri) s Hermann budavári plébános kárpótlásul felhívízi fürdőjét engedte át nekik.

A budavári plébániatemplom karbantartására a kegyúri jogot gyakorló városi polgárság nem fordított kellő gondot s az idők folyamán megrongálódott. Bizonyítja ezt a budavárosi tanácsnak 1443. áprilisában a bécsi városi tanácshoz intézett levele, amelyben felhatalmazást kért arra, hogy megbízottja Hulber Lukács bécsi kereskedő számukra ott deszkát, gerendát és téglát vásárolhasson (ligna pro reformatione eiusdem ecclesie nostre, ac asseres et tegulas in medio vestri disponere valeat et comparare nobisque transmittere) a budavári plébániatemplom céljaira, amely az idők folyamán erősen megrongálódott (ecclesia beate Marie virginis nostra parochialis patitur in edificiiis et tectura defectum valde magnum). Ezt az adatot nagyfontosságúnak tartjuk a templom építéstörténete szempontjából, mert ebből arra kell következtetnünk, hogy a XIII. század folyamán épült templom átépítése csupán 1443 után indulhatott meg s az átépítés folyamányaként kapcsolódott be utóbb Mátyás király is a templomépítésbe. Nem fogadhatjuk el tehát Némethy Lajosnak azon megállapítását (A budapestvári főtemplom története 30. l.), hogy a templomnak nagy része I. Lajos és Zsigmond királyok uralkodása alatt épült, mert ez esetben 1443-ban alig mondhatták volna a templomot annyira megrongáltnak, hogy újjáépítésre szorult. Ebből is láthatjuk, hogy a műtörténeti megállapítások egymagukban soha nem nyújthatnak biztos támpontokat, okleveles adatok nélkül ilyen kérdésekben nem szabad dönten.

A templomépítés befejezésére vall V. László királynak 1457. március 23-án III. Callixtus pápához intézett azon kérése, hogy engedje meg a budavári Mária egyház plébániájának társaskáptalanná leendő átalakítását (ipsam parochialem rectorie in eadem in collegiatam ecclesiam erigi summopere cupit) s a társaskáptalan kanonokjainak és prépostjának ellátására egyesítse vele a megszüntetendő bátaszéki bencés apátságot. A pápa hajlandó volt az uralkodó kívánságának teljesítésére s a szükséges intézkedések foganatosítására magyarországi követének adott felhatalmazást (Theiner: Vetera monumenta II. k. 284. l., Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 149—51. ll.). Valószínűnek látszik, hogy a pápai bullát V. László király Tamás »decretorum doctor« s vasvári kanonok érdekében eszközölte ki, mert a nevezett 1457. március 30-án kelt kötelezvényében kijelentette, hogy az egyesítés végrehajtása esetén hajlandó az apátság első évi jövedelmét a pápai kincstárba befizetni. (Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 151. l.). E törekvések azonban nem valósultak meg, a budavári plébániából soha sem lett társaskáptalan s a bátaszéki bencés apátság sem szűnt meg, aminek az lehetett az oka, hogy V. László király 1457. november 23-án meghalt, a pápai udvarnak nem állott érdekében az uralkodó óhajlásának a teljesítése.

A budavári plébánosok sorában a XV. század folyamán sok kiváló férfit találunk, kik előkelő közéleti szerepet tölthettek be. Ilyen volt elsősorban Zsigmond király kiváló diplomatája, a csehországi származású Uski János, ki 1398. október 13-án azon kegyet kapta IX. Bonifác pápától (rector

parochialis ecclesie beate Marie virginis site in castro Novi Montis Pestiensis), hogy gyóntatója bármely bűn alól feloldozhatja. (Monumenta episcopatus Vesprimiensis III. k. 311. l.) Uski János utóbb pécsi prépost és királyi kancellár lett s emellett pápai engedéllyel a budavári plébániát is megtarthatta (qui parochialem ecclesiam sancte Marie e concessione et dispensacione sedis apostolice obtinebat). Mikor 1402. július 24-én IX. Bonifác pápától a pozsonyi prépostságot is megkapta (Monumenta episcopatus Vesprimiensis III. k. 338. l.), akkor sem kellett lemondania a budavári plébániáról. Mikor azonban 1421. február 23-án óbudai préposttá lett, már nem volt budavári plébános, mert V. Márton pápa 1420. április 30-án jóváhagyta Angelus mesternek budavári plébánossá történt kinevezését. Uski János pályafutása az óbudai prépostsággal nem ért véget, 1425. május 23-án veszprémi püspök lett, 1428. június havában azonban már meghalt. (Lukcsics József: Uski János veszprémi püspök. Századok, 1908. évf.)

A következő nevesebb budavári plébános Wayczdorff Ferenc, a kánonjog és szabad művészetek doktora volt (Francisco Wayczdorff de Lignicz decretorum artiumque doctori plebano Budensi), kit Zsigmond király 1436. március 15-én udvari káplánjává nevezett ki.

Kimagasló egyéniség volt Barius Miklós is (Nicolaus Barius beate Marie virginis de Buda ecclesie plebanus), kinek nevével először a budai káptalan 1452. június 30-iki oklevelében találkozunk. Utóbb egri prépost és királyi alkancellár lett s 1455. június 5-én azon kegyért folyamodott III. Callixtus pápához (Monumenta episcopatus Vesprimiensis IV. k. 439. l.), hogy az egri prépostság mellett a budavári plébániát is megtarthassa (parochialem ecclesiam seu plebaniam beate Marie virginis, quam antea obtinebat). Mint püspök fejezte be pályafutását.

Királyi kancellár volt Gábor budavári plébános is (Gabriel plebanus ecclesie parochialis beate Marie virginis de Buda ac cancellarius regis), ki 1470. május 14-én kelt oklevelével mint az akkori pápai követ meghatalmazottja (commisarius) egyházi kiváltságot adományozott Nagylucei Orbánnak. Ebben az időben még nem is volt pappá szentelve s 1470. november 24-én folyamodott a pápához felszentelési engedélyért. (Monumenta episcopatus Vesprimiensis III. k. 206. l.) 1471. január 9-én Mátyás király azon kegyet kérte számára a pápától (Monumenta episcopatus Vesprimiensis III. k. 207. l.), hogy három egyházi javadalmat élvezhessen (pro Gabriele cancellario suo, plebano ecclesie sancte Marie Budensis de facultate ad tria beneficia), amelyek egyike a kalocsai érsekség lehetett, mert 1471. május 24-től kalocsai érsek volt.

A budavári plébánosok sorából kiemelkedett Ilkusch Márton, kinek nevével 1485. szeptember 30-án kelt oklevelében találkozunk először. Ez oklevélben a szabad művészetek és a teológia tanárának, pápai prothonotariusnak és kelczi örkanonoknak (artium et sacre theologie professor, apostolice sedis prothonotarius, custos Kelcensis et plebanus maioris ecclesie beate Marie virginis Budensis) nevezte magát s egy bécsi alapítványi ház kezelésére vállalkozott. A budavárosi tanács 1489. április 6-iki oklevelében ismét váci prépostnak van nevezve (artium et sacre theologie professori apostolice sedis prothonotarius, prepositus Waciensis et plebanus maioris ecclesie beate Marie virginis parochialis nostre) s e méltóságát a budaváros,

tanács 1493. október 24-iki oklevele is hangsúlyozza (prepositus Waciensis necnon plebanus maioris ecclesie beate Virginis parochialis). Ez utóbbi oklevélben két budai külvárosi házát (extra portam Sabbati in platea Thotfalw dicta in fine eiusdem platee versus exteriorem portam) Bakócz Tamásnak ajándékozta, ami a közöttük fennállott szoros kapcsolatra vall. Mátyás király 1490-ben a pápához intézett folyamodványában (Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 319—20. l.) lengyel nemzetiségűnek mondotta s lengyelországi kanonoki javadalmakat kért számára. Ilkusch Márton 1490. május 22-iki folyamodványában búcsút kért VIII. Ince pápától azok számára, kik a budavári plébániatemplomban a Krisztus teste-társaság által minden hónap első csütörtökjén tartatni szokott miséken és körmeneteken részt vesznek. 1490. július 5-én ismét arra kérte VIII. Ince pápát, hogy tiltsa el a veszprémi püspököt a budavári plébánia területén a tizedszedéstől (Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 318. l.) s indokolásul VIII. Bonifác és XXII. János pápák bulláira hivatkozott, melyek értelmében a budavári plébánia fel volt mentve a veszprémi püspök joghatósága alól. A törvénytelen gyakorlat kialakulását pedig azzal magyarázta, hogy a hivatkozott pápai bullák elkallódtak s csupán most kerültek elő.

A krakói egyetemi könyvtár egyik XV. századi kodexében, mely Regiomontanus Jánosnak 1467-ben Esztergomban készült »Liber tabularum de directionibus significatorum« című munkáját tartalmazza (Codex no. 547), azon bejegyzés olvasható, hogy a kodexet Ilkusch Márton zágrábi kanonok s Mátyás király csillagásza (Martinus de Ilkusch, artium et medicine doctor, archidiaconus Goricensis et canonicus Zagrabiensis, serenissimi domini Matthei, Dei gratia regis Hungarie Bohemie etc. astrologus) ajándékozta a krakói egyetemnek azzal, hogy a kodexet maga másolta s a munka megírásában is közreműködött. (Századok 1884. évf. 421. l.).

A XV. század végén Bany Pál volt a budavári plébános, aki a szomszédos kanai bencés apátságot is bírta. A kanai bencés apátság miatt kellemetlen összeütközése támadt a veszprémi püspökkel, mert a püspök által hirdetett egyházmegyei zsinaton nem vett részt. A püspök emiatt engedetlenség címén kiközösítéssel sujtotta, amely büntetés alól 1495. június 13-án nyert felmentést. (Történelmi Tár 1881. évf. 384. l.) Bany Pál 1497. május 13-án azon kéréssel fordult VI. Sándor pápához, hogy emelje a plébániát archipresbyteratus rangjára s engedje meg, hogy a budavári plébánosok az archipresbyter címevel élhessenek, főpapi jelvényeket viselhessenek s mise végén kiosztott áldásaik a püspöki áldásokkal kapcsolatos búcsúkkal ruháztassanak fel. VI. Sándor pápa teljesítette a kérést s csupán azt kötötte ki, hogy püspökök jelenlétében nem szabad az áldásosztási felhatalmazással élni. Minthogy pedig a budavári plébániatemplomban gyakran vettek részt az istentiszteleten püspökök s a plébános az áldásosztási kiváltságot alig gyakorolhatta, 1497. július 15-én arra kérte a pápát, hogy tekintsen el a mondott kikötéstől, illetőleg korlátozza azt azon esetekre, mikor a pápai követ vagy a veszprémi püspök vesznek részt az istentiszteleten, amihez a pápa hozzá is járult. Az archipresbyteri címet a budavári plébánosok a középkor végéig viselték, amint ez II. Gyula pápa 1506. július 30-án kelt bullájával bizonyítható, ahol a monostori plébános panaszainak elintézésére a budavári archipresbyter (archipresbytero ecclesie beate Marie

maioris Budensis) nyert megbízatást. (Monumenta eppatus Vesprimiensis IV. k. 166. 1.)

Az utolsó ismert budavári plébános Hammel Mihály, II. Ulászló király gyóntatója volt (Fögel : II. Ulászló udvartartása 53. 1.), aki a király tanácsadói sorában előkelő szerepet töltött be (Fögel id. m. 74. 1.) s bizonyára ennek köszönhetette, hogy 1512-ben esztergomi préposttá lett. (Kollányi : Esztergomi kanonokok 128. 1.)

Az átépített budavári plébániatemplom jobboldali oldalkápolnája a három király tiszteletére volt szentelve, amint ez Nyasi Demeter esztergomi érseki helynök 1517. március 8-án kelt oklevelével bizonyítható (Monumenta eppatus Vesprimiensis IV. k. 248. 1.), ahol is azon papszentelést tanúsítja, melyet ebben a kápolnában végzett (Bude in capella trium regum, que est collateralis ad latus dextrum ecclesie beate Marie virginis Budensis). Hogy ez az oldalkápolna a budavári plébániatemplomon belül állott, azt a kápolna Budai Lőrinc nevű papjának 1469. augusztus 18-án kelt oklevelével (Pozsony város levéltára) igazolhatjuk, ahol ez a kápolna ily módon van meghatározva. (Laurencius de Buda rector capelle sanctorum trium regum in ecclesia beate Marie virginis in dicta Buda fundate).

Tudunk ezenkívül egy másik kápolnáról, mely a budavári plébániatemplom melletti temetőben állott s szent László királynak volt szentelve. A nevezett kápolna papja ugyanis (Johannes rector capelle beati Ladislai regis in cimiterio parochialis ecclesie beate Marie virginis de castro seu civitate Budensi) 1454. november 7-én kelt oklevelével hozzájárul a kápolna javadalmát képező Szent György-téri (in platea beati Georgii martiris directe penes portam Judeorum in acie) ház elcseréléséhez. E kápolna kegyurasága (ad capellam sancti Ladislai regis in cimiterio parochialis ecclesie maioris nuncupate beate Marie virginis Budensis) X. Leó pápa 1520. március 10-én kelt bullája szerint (Monumenta eppatus Vesprimiensis IV. k. 275. 1.) Somi Gáspárt illetve s X. Leó pápa 1521. április 4-én kelt bullája szerint (Monumenta eppatus Vesprimiensis IV. k. 288. 1.) a sági prémontrei prépostságra szállott át (in capella sancti Ladislai regis et confessoris in cimiterio beate Marie virginis Budensis). Budai Lőrinc pap 1469. augusztus 18-iki oklevelében a kápolna szent Imre oltárának papjáról (Andreas rector altaris sancti Emerici ducis in capella sancti Ladislai regis super cimiterio dicte ecclesie beate Virginis in Buda fundati) van szó, sőt egy 1436. szeptember 12-én kelt közjegyzői oklevelében a Szent Imréről elnevezett kápolna Szent László oltára van megnevezve (magister Albertus rector altaris beati Ladislai regis in ecclesia beati Emerici ducis in cimiterio beate Marie virginis de castro Budensi constructi), ami arra vall, hogy a kápolnában két oltár is állott s ennek megfelelően ugyanazon kápolnát hol szent Lászlóról, hol szent Imréről nevezték. A Szent László és Szent Imre kápolnák azonosságát a budai káptalan 1447. február 19-iki oklevelébe foglalt tanukihallgatással igazolhatjuk, melynek folyamán Pesthi Benedek és Adorján budavári káplánok egyértelműen azt vallották, hogy a Szent Lászlóról elnevezett kápolna Wilvingh ispán alapítása (quod ipsam capellam condam Wilvingh fundavit). Wilvingh ispán alapításáról viszont XXII. János pápa 1334. július 11-én kelt bullája (Theiner: Vetera monumenta I. k. 6001.) ad számot, amely szerint Szent István, László és Imre stb. tiszteletére kápolnát alapí-

tott s négy káplán ellátásáról is gondoskodott. A visegrádi bencés apátnak 1344. október 4-én VI. Kelemen pápához intézett folyamodványából (*Monumenta eppatus Vesprimiensis* II. k. 105. 1.) pedig megállapítható, hogy a Wilvingh ispán által alapított kápolna a budavári plébániatemplom melletti temetőben állott (*iuxta cimiterium parochialis ecclesie beate Marie virginis in dicto loco Buda*). Az előadottakból következik, hogy a budai plébániatemplom temetőjében állott Wilvingh-kápolnában Szent Lászlón kívül Szent Imrének is volt oltára s ezért nevezhették azt mindkét szent neve után. Semmiképen nem állhat meg azonban Schier azon állítása (*Buda sacra* 45. 1.), mintha a három királyról elnevezett kápolna is a temetőben állott volna, mert ott Wilvingh ispán kápolnáján kívül csupán Ernuszt János 1476-ban épült kápolnája állhatott, melyről 1476. március 2-i végrendeletében úgy intézkedett (*Zalamegyei oklevéltár* II. k. 606. 1.), hogy Szűz Mária menybemeneteléről neveztessek el (*capella, quam aedificari volo, dedicetur ad honorem assumptionis beate Virginis*). Kápolna állott a budavári plébániatemplom északi oldalán is (*ad latus eiusdem ecclesie a parte septentrionali*), melyet Garai Miklós nádor alapított Mindenszentek tiszteletére s itt is volt eltemetve, amint ez a budavárosi tanács 1461. december 23-án kelt okleveléből megállapítható, ahol az elhalt nádor síremlékéről is szó esik. (*Prescripte capelle Omnium Sanctorum per condam magnificum dominum Nicolaum de Gara similiter palatinum, avum suum, constructe, in qua se idem avus, prout omnibus ex tumulo, armis et epitaphio in perpetuum rei memoriam factis luculenter cernitur, elegit sepeliri.*). Garai Miklós nádor a kápolnát javadalommal is ellátta s miután unokája megerősítette az adományt, a Krisztus testéről elnevezett társulat vállalta a kápolna és az alapítvány gondozását.

A plébániatemplom melletti Garai-kápolnán kívül még egy Mindenszentekről elnevezett kápolna is állott a budai vár területén, és pedig a budavári Mindszent-utcában, a mely kápolna az utcának is nevet adott. Igazolható ez Zsigmond király 1426. szeptember 6-án kelt oklevelével, melyben a Mindszent-utca a Mindenszentekről elnevezett kápolnával kapcsolatosan van megemlítve. (*In vico platee Omnium Sanctorum, in qua est capella eorundem sanctorum.*) De igazolható a budai káptalan 1449. július 26-i oklevelével is, ahol a Mindenszentekről elnevezett kápolna melletti ház a Mindszent-utcában állónak mondatik (*domus in platea Omnium Sanctorum, prope capellam eorundem Omnium Sanctorum*). Minthogy ily módon kétségtelennek látszik, hogy a Mindszent-utca elnevezés a kápolnától ered, az utcanév előfordulásának időpontjából a kápolna fennállásának korára is következtetni lehet. A Mindszent-utca névvel pedig már Garai Miklós nádor 1403. június 28-i oklevelében találkozunk (*vicus Omnium Sanctorum*), tehát ennek a kápolnának 1403 előtt állani kellett.

Ellenkezni látszik az előadottakkal I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt oklevele, mely a Mindenszentekről elnevezett kápolnát (*ad capellam in honorem Omnium Sanctorum*) az Olasz-utcával kapcsolatosan (*in ipso vico Italicorum*) említi, amiből arra kellene következtetni, hogy a kápolna az Olasz-utcában állott. Az ellenmondás csupán úgy oldható meg, ha az Olasz-utcai telkeknek a Mindszent-utcára való átnyulását igazoljuk s a Mindenszentekről elnevezett kápolnát ilyen telken állónak feltételezzük.

A telkeknek feltételezett átnyulását pedig a budavárosi tanács 1412. augusztus 25-én kelt oklevelével igazolhatjuk, melyben Garai Miklós nádor fiai egyik budai házukon osztoznak, melyet 1403. január 11-én vettek Szerecsen János fiaitól 10.000 forintért. Ez a vételárnak megfelelő hatalmas ház, melyet az 1403. január 11-iki oklevél »Serechen Nagyhazi« elnevezés alatt említ, két utcára nyílt, nevezetesen az Olasz-utcára (*pars ipsius domus, videlicet porta ex parte platee Italicorum habita*) és a Mindszent-utcára (*secunda vero pars eiusdem domus, videlicet porta e parte platee Omnium Sanctorum*), tehát a két egymással párhuzamos utcára nyíló telek kérdése bizonyítottan tekinthető. A Garai-ház maradványainak tekinthető az az Uri-utcai kimagasló falrészlet, melyet egyesek a Mindenszentekről elnevezett kápolna, mások a Szent Pál-egyház maradványának vélték, amelynek helyzete azonban alig engedi meg a templomra való következtetést, míg a Garai-ház leírása nagyon is ráillik a falrészletnek megfelelő házra. II. Ulászló király 1498. november 22-én kelt oklevelében egy másik Olasz-utcai (*in vico Olazwczya*) kápolnával is találkozunk, mely Mihály arkangyalról volt elnevezve (*capella beati Michaelis archangelii*), tehát minden valószínűség szerint temetőben épült. E kápolna helyének megállapításához az Ofner Stadtrecht 154. szakaszát véljük felhasználhatónak, ahol a zöldségárusító kofákról az van mondva, hogy árusítóhelyeik a mézsárszékek mögötti városfalról kezdve a régi templomig (*zu der alten Kirchen*) terjedtek, a mézsárszékek pedig a Mátyás-templom előtti piactér nyugati részén állottak, ami az Olasz-utca vonalába esett. Ebből arra merünk következtetni, hogy a nevezett régi templom az Olasz-utcai Szent Mihály kápolna volt. Ez a kápolna 1443-ban már fennállott, mert Senftenberger Miklós nevű papja ebben az esztendőben a bécsi egyetemen (*dominus Nicolaus Senftenberger rector capelle Sancti Michaelis*) tanult. (Schrauf: Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen 226. 1.)

III. Pál pápa 1538. december 9-i bullájában végül Szent Annáról elnevezett kápolnáról is szó esik, mely a ferencrendiek Szent János apostolról elnevezett kolostora mellett állott s melynek a pápa azon indokolással adott búcsúengedélyt, hogy a kápolna Werbőczy István előtt nagy tiszteletben állott. (*Capella seu sacellum sub invocatione beate Anne civitatis Bude iuxta monasterium Sancti Johannis apostoli et evangeliste.*) Ez újabb eredetű kápolna helyét könnyű meghatározni, mert a ferencrendiek kolostorának a helye ismeretes s tudnivaló az is, hogy Werbőczy István lakóháza a kolostorral szomszédos volt, ami a pápai bullában említett tiszteletet is érthetővé teszi.

Kevéssel a budavári plébániatemplom után épült a második budai plébániatemplom, a Mária Magdolna egyház, melyről Némethy Lajos minden kétséget kizáróan megállapította (Archaeológiai Értesítő 1885. évf. 7. 1.), hogy a jelenlegi helyőrségi templom helyén állott. Ez a templom, illetőleg e templom plébánosa kezdetben a budavári plébános alá volt rendelve, amint az Lodomér esztergomi érsek († 1298) keltezés nélküli okleveléből látható (Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. k. 429. 1.), melyben Kelemennek, a Mária Magdolna egyház plébánosának Angelussal, a Boldogasszony egyház plébánosával szemben előadott panaszára úgy ítélte, hogy évenként csupán egy márka ezüstöt tartozik fizetni a mindenkori budavári plébános-

nak, amint ez a Mária Magdolna egyház alapításától kezdve szokásos volt (a sua fundacione et construccione plebano de maiori ecclesia solverit et dederit usque modo). Ugyanazon időszakból való másik keltezetlen oklevél tanúsága szerint viszont a Mária Magdolna egyház alapításától kezdve önállósággal is bírt, mert plébánosát a hívek szabadon választhatták. Albert budavári plébános ugyanis azzal kapcsolatosan, hogy egyik káplánja lett a Mária Magdolna egyház plébánosa, biztosította a *magyar híveket*, hogy plébánosukat szabadon választhatják (idem civis Hungari, quemcunque voluerint, alium plebanum eligere iuxta libitum seu voluntatem liberam habeant facultatem), mert e tekintetben egyházuk mindenkor független volt (libera semper fuerit et exempta). Ebből az oklevélből arra lehet következtetni, hogy a Mária Magdolna egyház területileg nem volt még elkülönítve a Boldogasszony-egyháztól, hanem a budai várban lakó magyarok — lakhelyre való tekintet nélkül — mindnyájan ide tartoztak. A nevezett oklevél azért is nagyjelentőségű még, mert amellett tesz tanúságot, hogy a tatárjárás után keletkezett új városban kezdettől fogva nagy számban laktak magyarok.

A két plébánia közötti jogviszony szabályozására vonatkozott VI. Kelemen pápa 1352. július 31-én kelt bullája, mely Hermann budavári plébános kérésére megerősítette azon egyességet, amelyet Benedek esztergomi érsek előtt (1274—76) kötött Keresztély budavári plébános a budaváraljai lakossággal (homines et hospites de suburbio Budensi) az általuk alapított Mária Magdolna- és Péter vértanu-egyházak (super beate Marie Magdalene et ecclesie beati Petri martiris capellis) ügyében. (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 383. 1.) Keresztély budavári plébános neve a Margit királyleány szenttéavatása ügyében 1276. augusztus 9-én tartott tanukihallgatás jegyzőkönyvében is (Monumenta eppatus Vesprimiensis I. k. 302. 1.) előfordul, a hivatkozott egyesség tehát ebben az időben keletkezhetett. Alig hihető azonban, hogy a budaváraljai Péter vértanu egyház is fennállott volna már 1276-ban s arra kell gondolnunk, hogy ez csupán a Hermann budavári plébános bemondása alapján kerülhetett a pápai bullába.

Lodomér esztergomi érsek másik kelet nélküli oklevelében Benedek és Fülöp esztergomi érsekeknek ugyanezen ügyben kiadott okleveleire történik hivatkozás (Monumenta ecclesiae Strigoniensis II. k. 431. 1.) s minthogy Fülöp 1262-től 1272-ig volt esztergomi érsek, előtte (1254—1261) és utána pedig szintén Benedek (1274—1276) ült az esztergomi érseki széken, nem lehet tudni, hogy mikor keletkeztek ezek az egyességek, illetőleg mióta állanak fenn a szóbanforgó plébániák.

A XIV. század végére annyira megerősödött a Mária Magdolna egyház, hogy önállósítása érdekében lépéseket tehetett. 1390. december 1-én kelt az a közjegyzői oklevél, mely a Boldogasszony és Mária Magdolna egyházak közötti jogvitáról szól s a mely szerint a Mária Magdolna-egyház plébánosa, Gergely, panaszt emelt a Boldogasszony-egyház plébánosa ellen azért, mert ámbár a Mária Magdolna-egyház pontos határokkal körülírt plébánia, (licet ecclesia beate Marie Magdalene parochialis existat metas certas habens), a Boldogasszony egyház plébánosa, Miklós annak területén is gyakorolja és gyakoroltatja a plébánosi jogokat s ez által megkárosítja.

Ezzel szemben a Boldogasszony egyház plébánosa azt vitatta, hogy egyháza a budai vár területén belül az egyetlen anyaegyház (est principalis et matrix ecclesia dicti castri Budensis, suburbiorum et continentium edificiorum) s a Mária Magdolna egyház csupán fiókegyház, melynek nincs pontos határokkal körülírt területe (est filialis et capella ipsius plebis beate Marie virginis et infra limites plebis sue sancte Marie virginis, nullamque habeat parochiam), hanem csupán a Boldogasszony egyház plébánosának engedélyével gyakorolhat plébánosi jogokat, a Boldogasszony egyház plébánosától függ, aminek elismeréseképpen évenként négy márka és egy fertő ezüstöt tartozik neki fizetni. A jogvita eldöntésére a felek döntőbírákban állapodtak meg, akik tanukat hallgattak ki s okleveleket vizsgáltak meg, amelyek alapján úgy döntöttek, hogy külön területet jelöltek ugyan ki a Mária Magdolna egyház számára, egyben azonban arra kötelezték a plébánost, hogy a Boldogasszony egyház plébánosának évenként négy arany forintot fizessen. Ez a döntőbíróági végzés egyrészt biztosította a Mária Magdolna egyház plébániai jogait, másrészt területét is pontosan megállapította. A jogvita eldöntése előtt ugyanis a Mária Magdolna egyház plébánosa nem csupán a budai vár északi részét vitatta plébániája számára, hanem a vár déli részén a minoriták szent Jánosról elnevezett egyháza és a zsidók utcája, valamint a királyi palota közötti területet is (item platea judeorum et a sancto Johanne usque ad curiam regis), amely területek között a budai vár alatt elterülő Logoth és Tóthfalu falvak képezték az összekötő kapcsot. A döntőbíróági határozat ezt oly módon változtatta meg, hogy a budai vár déli része a vár alatti Logoth faluval egyetemben a Boldogasszony egyház plébániájává lett, a Mária Magdolna egyház plébániája pedig a vár északi részére s a szentlőrinci pálos kolostorhoz vezető út mellett elterülő Tóthfalu nevű falura korlátoztatott. (Schier: Buda sacra 103—111. II.)

Ámbár a Mária Magdolna egyház plébánosa ezt az egyezményt IX. Bonifác pápával is megerősítette, a két egyház közötti ellentétek nem szűntek meg, sőt IX. Bonifác pápa 1391. február 4-én kelt bullája szerint utóbb a Boldogasszony egyház hívei emeltek panaszt már nem csupán a budavári Mária Magdolna, hanem a budaváraljai Péter vértanu egyház papja ellen is s panaszukat azzal indokolták, hogy a nevezett egyházaknak soha nem volt önálló területük, papjaikat a Boldogasszony egyház plébánosa mutatta be, alárendeltségük jeléül évi adót fizettek a nevezett plébánosnak s a szentségeket csupán olyanoknak szolgáltathatták ki, kik a plébániai hívek német nyelvét nem értették (Vngaris seu advenis et peregrinis ac aliis hominibus ad dictum castrum pro suis negotiis ibidem expediendis pro tempore confluentibus, qui ydioma theutonicum, quod parrochiani predicti communiter loquuntur, non intelligunt). Rámutattak a választott bíróági döntésre, mely külön területet állapított meg a budavári két plébánia számára, s ezt a döntést az esztergomi érsek is megerősítette, miáltal a Boldogasszony egyház jövedelmei annyira megcsappantak, hogy az istentisztelet ellátására rendelt 30 pap fenntartására nem elegendők. Az előadottak alapján a régi állapot visszaállítását kérték a pápától, ki a hivatkozott bullával a bécsi bencés apátot bízta meg az ügy vizsgálatával s egyben felhatalmazta, hogy a döntőbíróági határozatot meg is semmisít-

heti. A bécsi bencés apát 1391. március 2-án a pesti plébánost és a Gellért-egyház plébánosát bízta meg, hogy idézzék Bécsbe az érdekelteket (Schier : Buda sacra 111—118. ll.) ; döntésre azonban nem került a sor, mert az apát 1391. augusztus 18-án meghalt. (Schier id. m. 28. 1.)

A budai plébániák területét illető jogvita tehát tovább folyt, sőt I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt oklevelének bizonyosága szerint utóbb még ki is éleződött az által, hogy a Boldogasszony egyház plébánosa újabb területekre terjesztette ki joghatóságát. Sem Zsigmond, sem Albert királyok, sem az esztergomi érsek beavatkozása nem tudta megszüntetni az ellentéteket, amelyeket a nemzetiségi különbségek is szítottak, míg végre a budavárosi tanács vállalkozott a béke megteremtésére s megállapította a plébániák határait. Ámbár ez a megállapítás látszólag nagy részletességgel sorolja fel a határokat, még is megoldhatatlan feladatnak látszik azoknak a mai állapotra való pontos átvitele. Különösen az alsóvárosra vonatkozik ez, melynek Szent Péter vértanuról elnevezett egyháza, illetőleg az egyház plébániája is belejutott a vitába s ez egyház plébánia-területe is megállapítást nyert. Nem tudjuk azonban meghatározni, hogy hol állhatott a Szent Péter vértanuról elnevezett plébániatemplom s hol voltak az Irgalmasság anyjáról és Szent István vértanuról elnevezett egyházak, amely utóbbiakhoz kolostorok is tartoztak, már pedig a középkori egyházak helyének pontos ismerete nélkül további helyrajzi megállapításokat végezni jóformán lehetetlen.

Szomorú fényt vett az akkori áldatlan viszonyokra, hogy a Boldogasszony egyház plébánosa, Tornallyai János nem tudott a budavárosi tanács döntésében megnyugodni s I. Ulászló király elé vitte az ügyet. Ugyanezt tette a budavárosi tanács is azon indokolással, hogy a magyar és német polgárság között nagy nehezen megteremtett békét egyházi téren is érvényre kellene juttatni, mire I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt oklevelével megerősítette a budavárosi tanács döntését és hallgatást parancsolt a viszályt támasztó plébánosnak.

Ámbár ily módon a budavárosi plébániák határait sem az 1390. december 1-én kelt közjegyzői oklevélben foglalt döntőbírósi ítéletből, sem I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt okleveléből nem lehet pontosan megállapítani, mégis úgy látszik, hogy legalább a plébániák terjedelmére nézve némi támpontokat nyújt Zsigmond királynak 1437. április 3-án a baseli zsinaton résztvevő megbízottjához intézett utasítása. Ez az utasítás azon alkalomból készült, hogy Zsigmond király a zsinatnak Budára helyezését szorgalmazta s e célból összeíratta a rendelkezésre álló budai lakások pontos számát. Az összeírás a budai vár területén belül (in castro et clausura murorum) két önálló részt különböztet meg, melyek egyikeben 200, másikában pedig 122 ház foglaltatott. (Palacky : Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges II. k. 473—75. ll.) Alig hihető, hogy ez a megkülönböztetés más alapon, mint a plébániák alapján történhetett volna, legalább is az egykorú Ofner Stadtrecht erre nézve más támpontot nem nyújt. Ez alapon megállapíthatónak véljük, hogy a Boldogasszony-egyház joghatósága 200 házra, a Mária Magdolna-egyház joghatósága pedig csupán 122 házra terjedt ki, amihez még alsóvárosi területek is csatlakoztak.

Buda harmadik temploma az alsóvárosi Szent Péter egyház volt, mely I. Ulászló király 1441. január 3-án kelt oklevele szerint külön plébániaterülettel birt. Ámbár a hivatkozott oklevélben több alsóvárosi utca névszerint is meg van jelölve, nevezetesen a takácsok utcája (*platea seu vicus textorum*), az örmények utcája (*platea Armenorum*), a Szent Istvánról elnevezett kolostorhoz vívő utca (*platea versus claustrum Sancti Stephani protomartiris*) és a Duna melletti utca (*platea penes Danubium*), további adatok hiányában még sem lehet az alsóvárosi egyházak vagy alsóvárosi utcák helyét megállapítani. Az 1441. január 3-án kelt oklevél szövegéből csupán arra lehet következtetni, hogy a budavári Szombatkapuhoz legközelebb állott a Szent Péter vértanuról elnevezett plébániatemplom, mellette a Krisztus testéről elnevezett kápolnával (*capella in honore Corporis Christi constructa*) s innen kőlépcsőkön a karmelitáknak az Irgalmasság anyjáról elnevezett kolostorához (*claustrum Matris Misericordie fratrum Carmelitarum*) lehetett eljutni. Ez a kőlépcső csupán az lehetett, mely a budavárosi Boldogasszony-egyház melletti kaputól vitt le s amelyről még Evlia Cselebi is megemlékezik oly módon, hogy »a kaputól le a nagy külváros várához kőlépcsőn kell lemenni.« Megemlékezik még I. Ulászló király hivatkozott oklevele a Szombatkapu közelében állott Szent István vértanuról elnevezett kolostorról is (*claustrum Sancti Stephani protomartiris*), mely a budai káptalan 1505. január 10-én kelt oklevele (Podhraczký: *Historia diplomatica* II. k. 163. l.) szerint az Ágostonrendüeké volt, mert a nevezett oklevélben Pápóczi Pál itteni szerzetes névvel találkozunk. (Paulo de Papocz, *ordinis Sancti Augustini in clastro beati Stephani protomartiris*). Szó van végül ugyanott a Szent Lázárról elnevezett egyházzal is (*ecclesie Sancti Lazari*), mely az alsóváros északnyugati végében állott.

A karmelitákról tudjuk, hogy XI. Gergely pápa 1372. július 28-án kelt engedélye alapján építették fel a Nagy Lajos királytól kapott telken a kolostorukat (Theiner: *Vetera monumenta* II. k. 119. l.). A karmeliták temploma mellett állott Szent Anna kápolnája, melyet a budai káptalan 1515. április 2-án kelt oklevele Olvasógyártó Mihály budai polgár alapításaként jelölt meg. (*Capella ad honorem beate Anne matris Marie prope dictum claustrum t. i. Matris Misericordie ordinis Carmelitarum*).

A Krisztus testéről elnevezett kápolnában temették el a kivégzett Hunyadi László holttestét s ezzel kapcsolatosan Bonfini azt írta a kápolnáról, hogy »a külvárosban dombon fekszik.« Ez a kápolna kétségtelenül az alsóváros területén belül állott, mert I. Ulászló király idézett 1441. január 3-i oklevele az alsóvárosi plébániatemplom melletti házak között említi s ugyancsak házat említ mellette a budai káptalan 1451. január 3-i oklevele is (*in suburbio castri Budensis penes ecclesiam Corporis Christi*).

Némelyek alsóvárosi pálos kolostorról és templomról is tudni véltek s bizonyoságul Ferrari Zsigmond 1637-ben megjelent munkájának (*De rebus Ungariae provinciae Ordinis Praedicatorum*) azon adatára hivatkoznak (202. l.), hogy az 1418-ban Budán elhalt Firenzei János biborost és pápai követet az alsóvárosi pálosok egyházában temették el. (*Deportatumque est venerabile corpus eius ad templum S. Pauli primi eremitae, quae domus in suburbano erat civitatis Budae ibique insigne sepulcro traditum est*).

Ferrari adata alapján a pálosok a török hódoltság megszüntetése után keresték is az alsóváros romjai között állítólagos kolostorukat (Benger Nicolaus : *Annalium Ordinis S. Pauli* Vol. II. 225. 1.) s ámbár kolostorszerű maradványokat találtak is itt, még sem merték azoknak középkori kolostorokkal való azonosságát vitatni. (Cum ex attestantibus Sigismundi Ferrari annotationibus haberent, vetus ordinis nostri monasterium Budensi in urbe exteriori seu suburbio stetisse, simulque ibi adverterent prope stabula Vezirii aedificium quoddam ruinatum formam monasterii referens veterum coenobiorum nostrorum structurae simillimum etc). Azt hisszük, hogy nem tévedünk, ha a pálosok keresett alsóvárosi házát és egyházát azonosnak vesszük azzal a Szombatkapu előtti királyi házzal és kápolnával, melyet Nagy Lajos királytól kaptak s melyet 1423. július 3-án Cillei Hermann szlavón bánnak engedtek át csereképen egy budai házért. Erről az adományról Eggerer András is megemlékezik (Fragmen panis corvi 170. 1.) s a királytól kapott házat nagyszerűnek mondja (Ludovicus rex fratribus nostris magnificum intra Budenses muros domicilium cum ecclesia concessit), tehát nem kolostort, hanem házát kaptak hozzá tartozó egyházzal, ami ismét csak az 1423. július 3-án elcserélt házra utal. Bizonyítható ez Ferrari egyik idézetével is (202. 1.), ahol Firenzei János temetkezési helyéül kápolna van megnevezve (Parietes sacelli, in quo corpus beati viri jacebat) s a kápolnáról az van mondva, hogy a török hódítás után szűnt meg (quando Turcae Buda occupata eius ossa dissiparunt). Ez a magyarázat a pálosok körében élő hagyomány eredetét is megvilágítja s egyszersmind azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy alsóvárosi pálos kolostor és egyház a valóságban nem volt.

Ha most Budavár középkori helyrajzát kívánjuk megszerkeszteni, akkor legcélszerűbb az északi oldalt kiindulási pontul venni, mert az innen kiinduló utcákra vannak a legjobban értékesíthető kútforrásaink.

A budai vár északi kapuját a középkorban Szombatkapunak (porta Sabbati), a kapun belül elterülő térséget pedig *Szombathelynek* nevezték s ez a térség a várhegyet egész szélességében elfoglalta. A Szombathely nevét az Oñer Stadtrecht (227. szakasz) szerint az itt tartott szombati hetivásároktól (der drit ist von Gewonheit darchomen der Sambstag) s nem a közelben lakó zsidóktól vette, mert már akkor is Szombathelynek nevezték, amikor a Zsidók-utcája még a város délkeleti oldalán terült el. Igazolásul hivatkozunk a budavárosi tanács 1342. évi oklevelére, ahol a nevezett térség »locus fori Sabbati« alakban fordul elő, ami szószerinti fordítással »szombati vásár helyének« lenne mondandó. Magyarul egyszerűen Szombathelynek nevezték, amint ez a budavárosi tanács 1444. szeptember 22-i oklevelével (in theatro civitatis Zombathel) bizonyítható. A Szombathely nevű tér a Szombatkaputól egészen a várhegy nyugati oldalán elvonuló *Olasz- ma Uri*-utcáig terjedt, amint ezt a budavárosi tanács 1487. április 6-i okleveléből láthatjuk, ahol az Olasz-utca végén van a Szombathely-tér megjelölve. (In vico Zombathel in fine videlicet platee Italicorum) A Szombathely-tér az Olasz-utca északi végén terült el, amint ezt I. Ulászló király 1440. október 28-i okleveléből láthatjuk, ahol egy az Olasz-utca keleti oldalán álló házról van szó s e háznak a Szombathely-tér felé eső északi szomszédja is meg van jelölve. (Domum in vico Italicorum a parte orientali habitam — a latere septentrionali seu superiori, scilicet

a parte fori Sabbati domum Ladislai de Scepus) A Szombathely után nevezték a mellette álló kaput Szombatkapunak, amint ez elnevezés már a győri káptalan 1414. április 19-i oklevelében is előfordul (domus ipsorum in castro Budensi prope portam Sombathkapu), az Ofner Stadtrecht pedig egyszerűen a szombati vásár melletti kapunak nevezte (von der Huet des Tores und Turnes pey Sambstager margh).

A Szombathely nevű tér nyugati végétől azonban nem csupán az Olasz-utca indult ki dél felé, ugyanitt vette kezdetét az ugyancsak déli irányban haladó *Mindszent-utca* is. Igazolható ez a budavárosi tanács 1457. november 4-i oklevelével, melyben Kopácsi Bálint özvegye a Szombat-téren (in foro Sabbathi) álló házát Herceg Benedeknek eladja. Ennek a Szombat-téren álló háznak a Mindszent-utca felőli oldalon a veszprémi püspök, az Olasz-utca felőli oldalon pedig Kapi János háza volt a szomszédja s közelében állottak a Mária Magdolna-templom előtti mészsárszékek. (In vicinitatibus domorum reverendi in Christo patris domini episcopi Wesprimiensis a parte platee Omnium Sanctorum et Johannis Kapi a parte platee Italicorum, necnon ad latus macellorum foris ecclesiam beate Marie Magdalene existentem.) Minthogy a Mária Magdolna-templomnak a mai helyőrségi templommal való helyi azonosságára már előbb rámutattunk, nem foroghat fenn kétség az iránt, hogy a középkori Mindszent-utca egészen idáig terjedt s minthogy az Olasz-utca a mai Uri-utcának felelt meg, a Mindszent-utcának a mai Országház-utcával kellett azonosnak lenni. Ami pedig a Mária Magdolna-templom előtt jelzett mészsárszékeket illette, azok a hetivásárok tartama alatt használt piaci bódék lehettek, mert az Ofner Stadtrecht szerint (227. szakasz) a magyar lakosság számára a templom előtt tartották a pénteki hetivásárokat (der Freitag bey den Ungern ummb sand Marie Magdalenen Kirche an den Pletzen).

A középkori Mindszent-utcának a mai Országház-utcával való azonosságát a székesfehérvári káptalan 1504. január 18-i oklevele is igazolja, mert ez oklevélben Maróthi László bán fiának az özvegye a Corvin János herceg házával szemben álló Mindszent-utcai házát Csáky Miklós csanádi püspöknek adja el (domum suam lapideam in civitate Budensi in vico Myndzenthwca vocato habitam ex opposito illustris Johannis Corvini ducis Lythovie), már pedig a Corvin-házról tudjuk, hogy az 1777-ben Nagyszombatból Budára költözött egyetemi nyomda ebben a házban nyert elhelyezést s csupán akkor szűnt meg a nyomda céljait szolgálni, mikor a pénzügyminisztérium palotájának felépítésekor a házat lerombolták.

A középkori Mindszent-utca azonban tovább terjedt a mai Országház-utcánál s a mai Tárnok-utcát is magában foglalta. Igazolható ez a budavárosi tanács 1446. szeptember 28-i oklevelével, melyben az őrményesi pálosok tiltakoznak Mindszent-utcai házuk (in platea Omnium Sanctorum) bérbeadása ellen. Ez a ház pedig a zalai konvent 1444. november 30-i oklevele szerint a Szent György-egyház közelében állott (prope ecclesiam sancti Georgii martiris) s szomszédjaiul mindkét oklevélben Nadler Mihály és Lang Erhard vannak megjelölve. Minthogy pedig a Szent György-egyház a mai Dísz-tér északi végében állott, a Mindszent-utcának is eddig kellett terjednie.

Téves azonban az a felfogás, melyet még Csánki Dezső is magáévá tett (Századok 1904. évf. 309. 1.), mintha a középkori Mindszent-utca csupán a mai Tárnok-utcával lenne azonos, mert hiszen a nevetadó Mindszentekről elnevezett kápolna is kívül esett az utca területén, illetőleg a mai Országház-utcában állott. Ezenfelül Mátyás király 1478. március 7-i oklevelében azt mondja, hogy a Mindszent-utcában tíznél több házat volt kénytelen régi tulajdonosaiktól elvenni azért, mert a házak karbantartására vonatkozó rendeletének nem tettek eleget (*quorum domos in platea Omnium Sanctorum plus quam decem ob contemptum huiusmodi edicti nostri distribuendo contulimus*). Már pedig ha a Mindszent-utca elnevezése alatt csupán a Tárnok-utcát értette volna, akkor az ottani házaknak legalább a fele romállapotban lett volna, amit Csánki Dezső magyarázatai ellenére is nehéz elhinni. Ezzel szemben a középkori Mindszent-utca egész vonalára, nevezetesen a mai Tárnok- és Országház-utcákra érve az oklevelés kifejezést, minden további magyarázat nélkül valószínű, hogy tíznél több elhanyagolt ház volt benne. A Mindszent-utcai házakra pedig azért helyezett különös súlyt az uralkodó, mert ez volt a budai vár főközlekedési útvonala, amely déli irányban az egész várost átszelte s amelynek elhanyagolt házai kétségkívül rossz hatást gyakoroltak a szemlélőre.

Míg az Olasz-utca elnevezése az egész középkoron át ugyanaz maradt, addig a Mindszent-utca már a középkor végén Posztómető-utcává lesz, amint ez a budai káptalan 1527. március 30-iki oklevelével bizonyítható, ahol a két utcanév együtt fordul elő (in platea Omnium Sanctorum alias Posthomethew-uccza). Az együttes használat arra mutat, hogy a régi utcanév nem ment feledésbe, amint János király 1533. március 3-iki oklevelében egyedül is előfordul (in via Mynd Zenth wca vocato). Viszont a székesfehérvári keresztések 1512. júliusi 10-i oklevelében a Nyirő-utca elnevezéssel (in vico Nyrew wca apellato) találkozunk, amely azonosnak látszik a Posthomethew elnevezéssel s az új utcanévnek önálló használat mellett tanuskodik.

A Szombathely nevű tér keleti részén ugyancsak két utca nyílt dél felé, nevezetesen a Szent Pál-utca és a Zsidó-utca, amelyek a mai Fortuna- és Werbőczy-utcákkal azonosak. János király 1536. január 15-én kelt oklevelében ugyanis a Szombathely nevű téren álló házról van szó, amelynek szomszédja a Szent Pál-utca felől Etyeky Albert háza, a Zsidó-utca felől pedig Nagymendel nevű zsidó háza volt s a ház egyik kapuja a Szent Pál-, másik kapuja pedig a Zsidó-utcára nyílt. (Domum lapideam in civitate nostra Budensi in loco Zombathel existentem, cui ab una domus circumspecti Alberti Etyekey, ab alia vero partibus domus providi Naghmendel hebrei vicinari dinoscuntur, cuius quidem domus una porta ad plateam Sancti Pauli, altera vero ad plateam Judeorum patent) Minthogy a Szombathely-térről összesen négy utca indult dél felé s két utcának a mai Uri- és Országház-utcákkal való azonosságát már megállapítottuk, az utóbb tárgyalt két utca csak a mai Fortuna- és Werbőczy-utcákkal lehet azonos.

A pálosoknak a budai várban több házuk volt s a házak valamelyikétől kell származtatnunk a Szent Pál-utca elnevezést, amint az esztergomvári

káptalan 1475. szeptember 29-iki oklevelében is az van mondva egy budai majorról, hogy Szent Pál körül (versus Sanctum Paulum) terült el, pedig a Szent Lőrincről elnevezett pálos kolostort kell értenünk a Szent Pál elnevezés alatt.

A pálosok budai házairól pedig a következőket tudjuk. A budavárosi tanács 1398. november 25-iki oklevele szerint néhai Konth Miklós nádor két telket hagyott a csatkai pálosokra, egyet a budavári domokosok kolostorától délre, egyet pedig az alsóvárosban az ottani pálos-telek szomszédságában (penes fundum Sancti Pauli olim per condam dominum Ludovicum regem ad honorem et gloriam ipsius sancti Pauli donatum et collatum, extra murum sub eadem domo prefati sancti Pauli a parte Danubii). Ugyanazon Konth Miklós fiai 1400. október 6-án a fehérvári keresztések előtt a csatkai pálosoknak adták a domokosok kolostorától északra álló házukat (penes claustum ecclesie Sancti Nicolai confessoris ex parte aquilonis habitam). A csatkai pálosoknak tehát két házuk is volt a Várban, mindkettő a domokosok közelében.

1444. március 16-án az örményesi pálosok emeltek óvást az ellen, hogy Szent Miklós-utcai házukat, mely a Szent Pál testének őrzésére rendelt ház átellenében van (in platea Sancti Nicolai ex opposito domus, in qua corpus Sancti Pauli conservatur), I. Ulászló király másnak adta, mire az uralkodó 1444. április 24-én elrendelte, hogy a pálosok házával szemben álló házat (ex opposito domus fratrum heremitarum de Sancto Paulo) vissza kell adni az örményesi pálosoknak. E két oklevélből arra kell következtetnünk, hogy a Szent Pál testének őrzésére rendelt ház a pálosok tulajdona volt, de ezek a pálosok közelebről nincsenek megnevezve. A Szent Miklós-utcai házon kívül a Szent Pál-utcában is volt házuk az örményesi pálosoknak, mert a budavárosi tanács 1483. április 4-i oklevelében Tűgyártó Máté egy Szent Pál-utcai házat (domum lapideam in platea Sancti Pauli), mely az örményesi pálosok tulajdonát képezi (que alias religiosorum fratrum ordinis heremitarum Sancti Pauli in cenobio Ermen), másnak ad el, amivel szemben ugyanazon örményesi pálosok 1488. október 31-én az országbíró előtt óvást emelnek azon a címen, hogy Tűgyártó Máté nem volt feljogosítva az eladásra. Ezek szerint az örményesi pálosoknak két házáról tudunk, melyek egyike a Szent Pál-utcában állott.

A *Szent Pál-utca* elnevezését nem ezektől a pálos házaktól, hanem a Szent Pál testének őrzésére szolgáló már említett pálos háztól vette, melyről az esztergomi káptalan 1491. augusztus 16-iki oklevele mint »nagy ház«-ról emlékezik meg (in opposito magne domus fratrum heremitarum in claustro Sancti Laurentii martiris supra ipsam Budam fundato degentium), s a mellyel szemben állott a nevezett káptalan Szent Pál-utcai háza. A pálosok »nagy háza« ezek szerint a Szent Pál-utcában állott, a szentlőrinci pálosok tulajdona volt s egy ideig itt őrizték Szent Pál testét. Ehhez a házhoz pedig csere útján jutottak a szentlőrinci pálosok, Cillei Bertalan szlavón bántól kapták a Szombat kapu előtt álló házukért 1423. július 3-án. Cillei Hermann házáról viszont az van mondva a nevezett oklevélben, hogy a középső utcában állott s dél felől egy szűk közlél volt határos (in vico Media platea vocato, cui a parte meridionali vicus strictus), amiből arra kell következtetni, hogy a Szent Pál-utca

korábbi neve *Középső-utca* volt. A Középső-utca elnevezés mellett *Francia-utcának* is nevezték a későbbi Szent Pál-utcát s ez elnevezés megszűnését indokolni is lehet. A Francia utca említést Zsigmond király 1410. február 23-i (medietatem domorum seu fundi curie in platea Galicali vicinitate domorum Francisci filii Bernaldi necnon Petri aurifabri), továbbá 1410. május 6-i (in platea Galicali in vicinitate domorum Francisci Bernardi necnon Petri aurifabri) oklevelei tartották fenn számunkra s az elnevezés a hivatkozott oklevelekben előforduló Bernátfia Ferenc mesterre vezetendő vissza, kinek ugyanazon oklevelek tanúsága szerint ebben az utcában háza volt. Ezt a Bernátfia Ferenc mestert ugyanis a budavárosi tanács 1409. július 28-iki oklevele kifejezetten francia eredetűnek mondja (magistro Francisco Bernardo Gallico) s ugyanúgy az esztergomi káptalani helynök 1419. május 13-i oklevele is (Franciscus Bernaldi Gallicus) annak ellenére, hogy a nevezett a zágrábi káptalan 1389. május 9-i oklevele szerint határozottan firenzei származásának van mondva (magistro Francisco Bernardi de Florentia civi Budensi). Bernárdi Ferenc mester 1382. február 4-től kezdve Szaracén Jánossal együtt Nagy Lajos király harmincad-ispánja volt, sőt Zsigmond király 1420. június 21-i oklevele szerint altárnokmesteri tisztet is viselt (magister Franciscus Bernardi vice tawarnicorum nostrorum magistri), utóbb azonban elvesztette az uralkodó kegyét, mert Zsigmond király börtönbe záratta és vagyonát elkoboztatta (per serenissimum dominum regem captus et quibusvis bonis suis mobilibus et immobilibus privatus). Ilyen előzmények után természetesnek vehetjük, hogy a személyével kapcsolatos Francia-utca elnevezés is megszűnt s helyébe a pálosok háza után elnevezett Szent Pál-utca lépett.

A Szombathely és *Zsidó-utca* közötti kapcsolatra utalnak Erzsébet királyné 1440. március 12-i (in vico Judeorum, loco scilicet Sabbati) és a budai alvárnagyok 1440. március 19-i oklevelei (in platea Judeorum Budensi versus portam Zombathkapw), melyek mindegyikében Kapy Jánosnak a zsidók által elfoglalt házairól van szó. A zsidók itteni megtelepedésének még Zsigmond király uralkodása idején kellett történni, mert az Ofner Stadtrechtben már a régi Zsidó-utca melletti kapu és torony őrzéséről van szó (von der huet des tores und turnes pey der alten Judengassen), tehát ugyanakkor másik Zsidó-utcának is kellett már lenni. Ugyanazon Ofner Stadtrecht megemlékezik a zsidók lakóhelye mellett álló úgynevezett Kammerhofról is (von huet des alten Kammerhoff peym Judenn), amely a budavárosi tanács 1423. július 3-án kelt oklevele szerint kifejezetten a Szombatkapu közelében állott (quandam magnam curiam seu domum, que olim condam domini Karoli regis Hungarie prefuisset in civitate Budensi prope portam Zombathkapu existentem), tehát a zsidók ez időben már a Szombatkapu mellett laktak.

A Kammerhof a budavárosi tanács 1423. július 3-i oklevele szerint a hozzátartozó Szent Márton kápolnával együtt I. Lajos király adományaképpen a szentlőrinci pálosok tulajdonába került (per condam dominum Ludovicum regem datam et collatam simul cum capella in eadem curia in honorem Sancti Martini confessoris constructa), a pálosok pedig Cillei Hermann szlavon bán budavárosi házával cserélték el, vagyis 1423-tól kezdve a Cillei Hermann tulajdona lett. A Cillei Hermann házáról viszont

a budavárosi tanács 1462. szeptember 1-én kelt oklevelében azt olvassuk, hogy a Szombatkapun kívül állott s akkor már Ország Mihály nádor tulajdona volt (alodium extra portam Sabbati retro domum condam comitis Cilie, nunc vero domini Michaelis Orszag palatini). Ugyanerről a házról a budavárosi tanács 1489. december 1-én kelt oklevelében azt olvassuk, hogy a Szombat-utcában állott s még mindig a király házának nevezték (in vico Sabbati habita, antiqua domus regia appellata), ami kételyt támaszthat a ház fekvése iránt. Ezt a kételyt azonban teljesen megoldja I. Ulászló király 1441. január 3-i oklevele, mely szerint a király háza a Szombatkapun kívül, a váráron túl állott (exeundo ipsam portam Sabbati et per fossatum dicte civitatis versus antiquam domum et curiam regiam). A középkori Szombatkapu előtti várak a török hódoltság alatt is megvolt s Evlia Cselebi írja, hogy »a Bécsi-kapun kívül ezer lépésnyi helyen széles és mély *kőszikla-árok* van«, mely a várkapu védelme szempontjából kétségtelenül nagyon fontos volt.

Az 1423. július 3-i oklevelében előforduló Szent Márton-kápolnát Erzsébet királyné alapította, mert 1349. március 22-én VI. Kelemen pápához intézett folyamodványában (Theiner: Vetera Monumenta I. k. 770. l.) királynői kápolnaként említi, melynek építése akkor még folyamatban volt (capellam regalem et reginalem, quam in honore beati Martini episcopi et confessoris in castro regali Budensi iam fundari fecit et construi faciet ad plenum). Ebben a kápolnában helyeztette el Nagy Lajos király Remete Szent Pálnak Velencétől megszerzett tetemét (Eggerer: Fragmen panis corvi 162. l.), ahonnan aztán 1381. november 14-én ünnepélyes körmenetben vitték át a szentlőrinci pálos kolostorba. (Sacrum corpus in sacello regio arcis Budensis sub fratrum eremitarum custodia depositum est, deinde decimo octavo Kalendas Decembris anno partae felicitatis octuagesimo primo supra millesimum trecentesium per metropolitam Strigoniensem solennissima pompa insequente Ludovico principe ad monasterium S. Laurentii collocatum est). Ez lehetett az indítóoka annak, hogy Nagy Lajos király a kápolnát a mellette álló házzal együtt a pálosoknak ajándékozta. A pálosok történetírójától (Eggerer: Fragmen panis corvi 164. l.) tudjuk, hogy Remete Szent Pál teste 1409 előtt még egyszer Budára került (Anno salutis 1409. Budae in eadem domo, ubi propter bellorum disturbia reliquiae sancti Patris quieverant, parvulus unius anni, arcularii filius, in labrum aqua plenum capite prolapsus), a befogadására rendelt ház azonban a várfalakon belül, a plébániatemplom közelében állott, mert oklevelekben többször utalnak rá.

A Zsidó-utcával azonosnak látszik a *Hátsó-utca* (platea posterior) elnevezés is, mely a budavárosi tanács 1462. szeptember 1-i, 1466. május 19-i és 1474. április 23-i (mindkettő Rozgonyi János házára vonatkozik), továbbá 1479. szeptember 4-i és 1503. június 12-i (zágrábi püspök háza) okleveleiben fordul elő s melynek a későbbi Zsidó-utcával való azonosságát azért lehet feltételezni, mert a budavárosi tanács 1423. július 3-i oklevele Cillei Hermann szlavón bán Szent Pál-utcai házát a Középső-utcában állónak mondja, a Középső- és Hátsó-utcáknak pedig egymás közvetlen közelében kellett lenni, amint a középkori Szent Pál- és Zsidó-utcák valósággal egymás mellett terültek el.

A *Szent Miklós-utca* neve már Zsigmond király 1437. június 21-iki oklevelében előfordul, amikor is a Szent Miklós-kolostor-utcájának mondták s helye közvetlenül a domonkosok kolostora mellett van megjelölve (in vico claustrum beati Nicolai penes idem claustrum). Minthogy pedig a domonkosok kolostora kétségkívül a várbeli leánygimnázium helyén állott, nem lehet kétséges, hogy a Szent Miklós-utca azonos a mai Iskola-térrel. Bizonyítható ez az egri püspök 1488. április 9-iki oklevelével, melyben egy budai ház a Szent Miklós-utcában (in platea Sancti Nicolai) van megjelölve, az utcáról pedig az van mondva, hogy ezen keresztül lehetett a Zsidó-utcába eljutni (quo itur ad vicum Judeorum), amely Zsidó-utca azonos a mai Werbőczy-utcával. Bizonyítható ez a budai káptalan 1525. február 15-iki oklevelével is, mely a Szent Miklós-utcát a Zsidó-utca közelébe helyezi (in platea Sancti Nicolai prope plateam Judeorum). A Szent Miklós-utca neve az egész középkoron át változatlanul fennmaradt, mert még János király 1530. december 21-iki oklevelében is találkozunk ezzel az elnevezéssel (in platea Sancti Nicolai).

Úgy látszik azonban, hogy a Szent Miklós-utca elnevezésén kívül ugyanezen utcát a XV. század végétől kezdve *Ötvös-utcának* (platea aurifabrorum) is nevezték, mert ez az elnevezés olyan kapcsolatban fordul elő, hogy csupán a Szent Miklós-utcát érthetjük alatta. Az Ötvös-utca névvel a budavárosi tanács 1489. április 26-i, 1500. június 16-i és 1501. szeptember 30-i okleveleiben találkozunk s az utóbbi oklevélben olyan házról van szó, melynek mindkét oldalán ötvösök házai állottak (in vicinitatibus Emerici aurifabri et Stephani similiter aurifabri), tehát az utca az ott lakó mesteremberektől nyerte elnevezését. Haeufler az Ötvös-utcát a Szent Pál-utcával azonosnak vette, az igazolással azonban adós maradt. Ezzel szemben Verancsics Antal az 1541. évi török megszállást a következőképpen adja elő: »az néppel pedig nagy gyorsasággal, szép két renddel mind az öt Buda-utcát, kiknek vala neve Mindszent-utca, Olasz-utca, Szent Pál-utca, Zsidó-utca és Ötvös-utca, megállítaták, mely utcák Szent György-piacátul fogva hosszátára Szombatkapuig valának.« Minthogy a Szent Pál- és Ötvös-utcákat Verancsics külön említi, nem állhat meg a Haeufler feltevése. Minthogy azonban ki lehet mutatni, hogy az Olasz-utca a mai Uri-utcával, a Mindszent-utca a mai Országház- és Tárnok-utcákkal, a Szent Pál-utca a mai Fortuna-utcával s a Zsidó-utca a mai Werbőczy-utcával azonosak, a Verancsicsnál említett Ötvös-utca számára csupán a Szent Miklós-utca marad, mert a Szent György-tér és Szombatkapu között más északdéli irányban haladó utca nem volt.

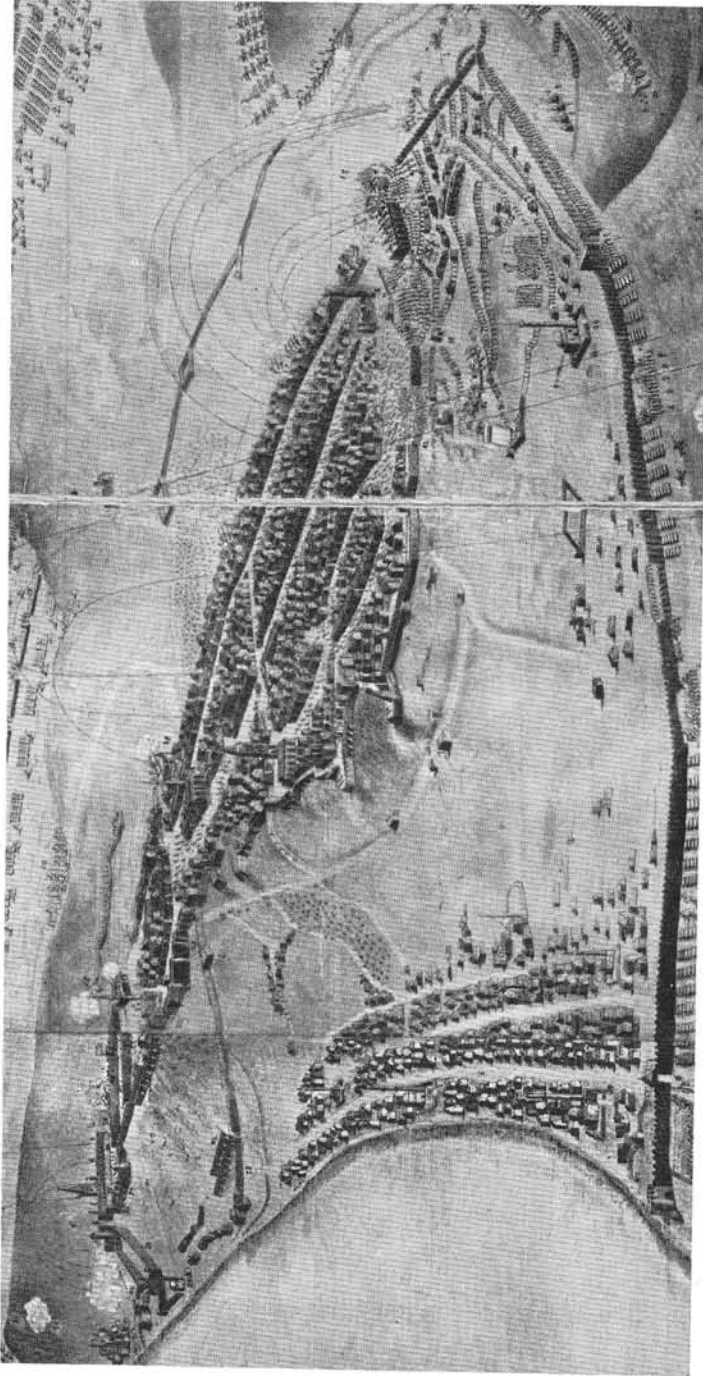
A középkori Buda központját a Szent György-tér (theatrum sancti Georgii) képezte, melyet egyszerűen a »tér«-nek is nevezték azért, mert ez volt a város egyetlen igazi tere. Igazolható ez Mátyás király 1473. január 30-án kelt oklevelével, melyben egy budai házról az van mondva, hogy a téren állott, szemben a szent Györgyről elnevezett kápolnával (in teatro in declivo opposito capelle sancti Georgii). Mondták azonban Szent György-utcának is, amint az V. László király 1455. július 14-iki (in platea beati Georgii martiris penes portam Judeorum), a budavárosi tanács 1457. május 9-i (in platea beati Georgii martiris a parte meridionali penes portam Judeorum) és a budai káptalan 1514. június 11-iki (in platea Sancti Georgii)

okleveleivel igazolható. A Szent György-tér és Szent György-utca elnevezések jelentésének azonosságát pedig azzal igazolhatjuk, hogy a szentlőrinci pálosok budai házáról a budavárosi tanács 1457. október 3-i oklevelében az van mondva, hogy a Szent György-utca dunai oldalán állott (in platea beati Georgii martiris a parte Danubii in vicinitate domorum fratrum heremitarum sancti Pauli supra Budam) s ugyanazon házat az esztergomi káptalan 1457. november 7-i oklevele a Szent György-kápolna szentélyével szemben álló dunai házsorba helyezi (in linea a parte Danubii ex opposito sanctuarii capelle Sancti Georgii martiris in vicinitate domus claustrii Sancti Pauli primi heremite supra Budam fundati), már pedig a Szent György-templom szentélyétől keletre a Szent György-tér terült el, amint a továbbiakból látni fogjuk.

A Szent György-kápolna alapítója és építtetője Nagy Lajos király volt, amint ez XI. Gergely pápának 1371. május 14-én kelt bullájából (Monumenta eppatus Vesprimiensis II. k. 203. l.) látható (capella sancti Georgii Budensis, quam carissimus in Christo filius noster Ludovicus rex Ungarie illustris canonicè fundasse ac contruxisse dicitur) s fennállását igazolja a budavárosi tanács 1371. március 30-i oklevele is, melyben egy budai ház helymeghatározására szolgál (ex opposito capelle Sancti Georgii martiris). Rupp Jakab a kápolnát (Budapest helyrajzi története 124. l.) Schier nyomán a mai Szent György-tér északkeleti sarkára helyezte, amit Némethy Lajos »Török mecsetek Budán« című tanulmányában (1878) már régebben megcáfolt (36. l.) s a térnek a mai Dísz-térrel való azonosságát vitatta. A Szent György-térnek a mai Dísz-térrel való azonosságát különben Albert király 1438. január 28-i oklevelével is igazolhatjuk, melyben egy a királyi palotával szemben álló házról az van mondva, hogy a mellette elvonuló két utca a Szent György-térre torkollott, amelyet Széles-utcának is neveztek (domum acialem in fine duarum platearum seu vicorum a parte castrii nostri regalis versus et ad ipsam civitatem nostram *plateamque latam seu circumlum Sancti Georgii nuncupatam tendentium habitam et situatam.*)

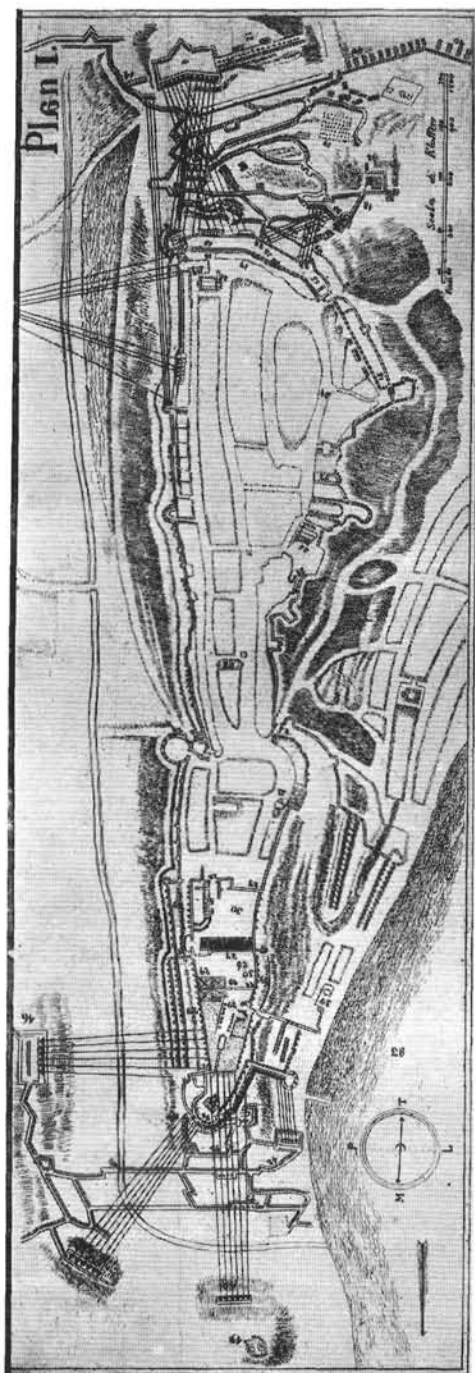
A középkori Szent György-tér délkeleten a Szent János-kapuig, délnyugaton a Zsidó-kapuig terjedt, északi határának megállapításához nincsenek megfelelő adataink. A Szent János-kapuvalló kapcsolatának igazolására II. Ulászló király 1503. szeptember 24-én kiadott oklevelét idézhetjük, melyben Bakócz Tamás esztergomi érsek budai házáról az van mondva, hogy a Szent György-téren álló sarokház volt, a Szent János-kapu közvetlen közelében (domum acialem in theatro sancti Georgii martiris penes portam sancti Johannis existentem). Minthogy pedig a középkori Szent János-kapu a mai Ferenc József-kapunak felelt meg, fogalmat alkothatunk a Szent György-tér ez irányú kiterjedéséről. A Szent György-térnek a Zsidó-kapuvalló kapcsolatára V. László király 1455. július 14-iki okleveléből következtethetünk, amelyben szintén egy Szent György-téri sarokházzal van szó, mely a Zsidó-kapu közvetlen közelében állott (in platea beati Georgii martiris penes portam Judeorum in acie). Minthogy pedig a középkori Zsidó-kapu a mai Fejérvári-kapuvalló azonos, ez oldalon is megállapíthatók a Szent György-tér határai. A tér északi végében állott a Szent György-kápolna, a kápolna helyének megállapításával tisztázható a tér északi határának helye is. Horváth Henrik közölt (Tanulmányok Budapest

XVIII. TÁBLA

Buda 1686. évi távlati képe. (Fontana rézkarca.)

XIX. TÁBLA

Buda 1686. évi alaprajza. (Fontana rézkarca.)

történetéből III. k. 113. 1.) egy 1718. évi térrajzot a középkori Szent György-térrel azonos Dísz-térről, melyen a Szent György-templom alapfalai még láthatók. Minthogy a térrajz szerint a mai Casino-utca a Szent György-templom északi fala mentén haladt tovább keleti irányban, azt kell hinnünk, hogy a templom már a mai Dísz-tér területére esett s ebben az irányban a tér nem volt nagyobb terjedelmű. Ezzel szemben déli irányban a Dísz-tér mai déli vonalánál jóval tovább terjedt s itt szélesedett ki igazán, ami a kapuk védelme szempontjából szükséges is volt.

A középkori Szent György-térről két utca indult déli irányban, nevezetesen a Szent János- és Szent Zsigmond-utcák, melyek közül az előbbi a mai Színház-utcának, az utóbbi pedig a mai Szent György-utcának felelt meg. Így írja ezt le már Ursinus Velius »De bello Pannonico« című művében (Ed. Kollár 14. 1.), ki a két utcának a királyi palota felé eső torkolatában hatalmas teret jelez, közepén Herkules szobrával s a téren túl 30 láb széles árokkal, melyen híd vezetett keresztül. (Ex urbe ad arcem viae duae amplae fuerunt, ante eam area ingens est, cuius in medio signum positum erat Herculis, opus Matthiae regis; inter aream arcemque fossa ducta est, lata pedes triginta, quae committitur ponte.)

A Szent Zsigmond-utcát a Zsigmond-kápolna felépítése előtt Zsidó-utcának nevezték, mert ez volt a budavárosi zsidók ősi lakóhelye, s az utca északi végében állott a Zsidó-kapu, mely a mai Fejérvári-kapunak felelt meg s mely az egész középkoron át változatlanul megtartotta a nevét. A középkori Zsidó-utcának a mai Szent György-utcával való azonosságát Kanizsai János esztergomi érsek 1394. október 8-i oklevelével igazolhatjuk, melyben egy ottani házról az van mondva, hogy a Zsidó-utcának a szőlők felé eső oldalán (in platea Iudeorum in Buda versus vineas) állott, amikor is a szőlők felé eső oldal hangsúlyozásának csupán az esetben van értelme, ha nem a későbbi Zsidó-utcaról van szó. Ezenfelül a nevezett házról az is el van mondva, hogy a Zsidó-kapu felé eső oldalán (a parte porte Iudeorum) Ákos bán házával volt szomszédos, tehát az utca egészen a Zsidó-kapuig terjedt.

A Zsidó-utcának a későbbi Szent Zsigmond-utcával való azonosságát II. Ulászló király 1506. május 28-i oklevelével igazolhatjuk, melyben a Boldogasszony kisebb egyházával szemben álló házról (ex opposito ecclesie beate Marie virginis ante idem castrum nostrum Budense fundate) van szó s ugyanezen ház II. Ulászló király 1511. június 14-i oklevelében a hajdan a zsidók által lakott utcában (in via seu plathea antiqua per Iudeos condam inhabitata), Ráskay Balázs tárnokmester 1511. július 25-i oklevelében pedig a Szent Zsigmond egyház közelében (prope ecclesiam beati Sigismundi) állónak van mondva, amiből megállapítható, hogy a Szent Zsigmond illetőleg Boldogasszony kisebb egyháza a hajdan a zsidók által lakott utcában épült s az egyház felépítése után megváltozott az elnevezése. Az újabb elnevezés igazolható a budavárosi tanács 1471. január 10-i oklevelével, melyben Csupor Miklós erdélyi vajda budai házáról az van mondva, hogy a Szent Zsigmond-utcában (in platea ecclesie beati Sigismundi) állott, Mátyás király 1494. március 13-i oklevele pedig ugyanazon házat a Boldogasszony-utcában (in platea collegiate ecclesie beate Marie virginis) helyezte. A Szent Zsigmond-egyház közelében állott közép-

kori házakat részletesen leírta Némethy Lajos »Vörös csillagos keresztes vitézek Magyarországon« című tanulmányában (Új magyar Sion 1882. évf. 649. 1.), amely leírás ma is teljesen helytálló.

A Szent Zsigmondról elnevezett egyház helyét a budavárosi tanács 1514. november 10-iki okleveléből állapíthatjuk meg, ahol a Szent Zsigmond-egyház kanonokjainak háza a Zsigmond király által épített »friss palota« átellenében a Szent Zsigmond-utcában állónak van mondva (in vico Sancti Sigismundi vocato ante castrum Budense in contigua vicinitate domus nonnullorum dominorum canonicorum capitularium prenotate ecclesie Sancti Sigismundi . . . ex opposito autem domus domini prepositi pre-titulate ecclesie Sancti Sigismundi et alie domus regie fris palotha vocate) s természetszerűen a kanonokok háza mellett kellett állani magának az egyháznak is. Szentgyörgyi Péter országbíró 1515. február 8-iki oklevelében ugyanazon kanonokok házáról az van mondva, hogy a ferencrendi beginák házával szemben állott (domum suam lapideam ex opposito domus, in qua religiose domine begine ordinis sancti Francisci residerent, existentem et habitam, cui quidem domus a meridionali domus canonicorum ecclesie Beate Marie Virginis minoris aliter Sancti Sigismundi vocate ante castrum Budense constructe), a Szent Zsigmondról elnevezett egyház pedig a királyi palotával szemben állónak mondatik.

A Szent Zsigmond-egyház romjai a török hódoltság megszűnése után sokáig fennállottak s tisztán kivehetők azon a metszeten is, melyet Fontana János felvétele nyomán készített 1687-ben Nesselthaler Illés s amely madártávlatból tünteti fel a budai várat. A templom maradványainak fennállásáról tanuskodik az 1732. évi canonica visitatio, mely szerint újabb kápolna is épült mellette Szent Zsigmond tiszteletére. (Sacellum sancti regis Sigismundi adiacet ruderibus veteris basilicæ.) Amikor azután Mária Terézia rendeletére a budai királyi palota újjáépült, a királynő lebontatta a dísztelen romokat s a Szent Zsigmondról elnevezett prépostságot a királyi palotán belül épült egyházba helyezte át, amint erről 1767. április 22-én a helytartótanácsot értesítette (demolitis praeattactarum capellæ et domunculæ vetustioribus muris eandem capellam ex modernis ruinis suis in nobiliorem formam transmutare) s mindezeket Némethy Lajos »Vörös csillagos vitézek Magyarországon« című tanulmányában (Új magyar Sion 1882. évf. 748. 1.) részletesen előadta.

A középkori Szent Zsigmond-egyház első nyomát XXIII. János pápa 1410. augusztus 3-án kelt bullájában találjuk meg (Podhraczký : Historia diplomatica II. k. 72—73. ll.), mely Zsigmond királyt az egyházi javak és jövedelmek lefoglalása miatt magára vont egyházi büntetések alól feloldja. A bulla Zsigmond király érdeméül tudja be, hogy Boldogasszony tiszteletére Budán társaskáptalant alapított s már is sok ezer forintot költött e célra. (De bonis tibi a Deo collatis in honorem et sub vocabulo Beate Virginis Marie decrevisti collegiatam ecclesiam pro uno preposito et certis canonicis in partibus huiusmodi et in civitate Bude erigere et sufficienter dotare, et iam tandem fundari feceris et exponi multa millia florenorum et ad prosecutionem et confirmationem intenderes salutarem) Kiegészíti az előadottakat Windecke krónikája (CXXI. fejezet), melyben el van mondva, hogy Zsigmond király a budai Zsidó-utcában épült új kápolnában, mely Szent Zsig-

mond tiszteletére volt szentelve, káptalant alapított. (In derselben Zeit stiftt König Sigmund ein halbe Domerey in der stat zu Offen in der Judengasse in der Neuen Capellen). Eszerint a kápolnát Zsigmond király 1410-ben kezdte építeni s a káptalant csupán az építés befejezése után alapította; miután javadalmazására Salgói Miklós elkobzott javait rendelte. A kápolnát a pápai bulla Windecke-vel szemben Boldogasszony-kápolnának nevezte s ugyanezen elnevezés alatt fordul elő az országtanácsnak 1451. március 7-én V. Miklós pápához intézett folyamodványában is (Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 140. l.), amikor is arra kérték a pápát, hogy Zsigmond király emléke iránti kegyeletből a királyi székhelyen alapított kápolnát emelje társaskáptalani rangra s a kanonokok ellátásának biztosítására csatolja hozzá a dömösi prépostságot. (In regio oppido Budensi quedam insignis ecclesia sive capella per ipsum quondam Sigismundum imperatorem fundata et constructa nullisque aut paucis, ipsius superveniente obitu, dotata redditibus, que si titulo et vocabulo prepositure insigniretur et in collegiatam ecclesiam erigeretur, ex hoc devotio populi augetur.) Ebből arra kell következtetnünk, hogy Windecke előadásával ellentétben 1451-ig csupán a kápolna állott fenn, a társaskáptalan valóságos megalapítása ez utánra teendő. Hivatalosan inkább Boldogasszony kisebb vagy új egyházának nevezték, de Zsigmond-egyház néven is előfordul. Mátyás király 1471. június 10-én kelt oklevelében csupán Boldogasszony új egyházának van nevezve (prepositi et canonicorum nove ecclesie beate Marie virginis in castro Budensi fundate) s Boldogasszony egyházának nevezi Mátyás király 1474. március 13-i oklevele (ob singularem devotionem, quam ad ipsam beatam Virginem, in cuius nomine glorioso collegiata ecclesia Bude fundata extitit), melyben Csupor Miklós erdélyi vajda budai házának az egyház részére történt adományozásáról van szó. A Szent Zsigmond és Boldogasszony-egyházak azonosságát azon oklevelek bizonyítják, melyekben a két elnevezés közösen fordul elő. Ilyen Gyula pápa 1505. szeptember 1-én kelt bullája (Martinus propositus beate Marie virginis alias sancti Sigismundi), ilyen továbbá ugyanazon pápa 1506. május 2-iki bullája (preposito ecclesie nove beate Marie virginis seu sancti Sigismundi Budensis), amely utóbbiban a budavári plébániatemplomtól való megkülönböztetés céljából helyesen Boldogasszony új egyházának van nevezve. (Monumenta eppatus Vesprimiensis IV. k. 158. és 164. ll.) Nyilvánvaló tehát Rupp tévedése (Budapest helyrajzi története 123. l.), mikor az elnevezések alapján két különálló egyházat jelölt meg, amint Némethy Lajos ezt a tévedést már régebben észrevette és helyreigazította. (Új magyar Sion 1882. évf. 657. l.)

Lindvai Bánfi Miklósnak 1486. május 10-én VIII. Ince pápához intézett folyamodványából (Monumenta eppatus Vesprimiensis III. k. 303. l.) megállapítható, hogy a Szent Zsigmondról elnevezett egyház mellett (ad latus collegiate ecclesie Sancti Sigismundi civitatis seu oppidi Budensis) Mária menybemeneteléről elnevezett kápolna állott, melyet a nevezett Bánfi Miklós alapított (capellam ad laudem et honorem gloriosissime virginis Marie et sub vocabulo assumptionis eiusdem beate Marie virginis) s kegyuraságát a budavárosi tanácsra ruházta át. Ez utóbbi rendelkezés a kápolnát függetlenítette az ottani társaskáptalantól s ismerjük is e kápolna néhány papját, mint Pesti Ambrus mestert, kit II. Ulászló

király 1498. október 25-i oklevele említ (magister Ambrosius de Pesth rector capelle beate Marie virginis in castro Budensi). A budai káptalan 1512. január 30-i oklevele szerint Tordai Imre mester volt a kápolna papja, egyszersmind azonban az ottani társaskáptalannak is tagja volt (magister Emericus de Thorda canonicus nove ecclesie beate Marie virginis ante castrum Budense fundate, necnon rector capelle assumptionis beate Marie virginis ad latus eiusdem ecclesie constructe). Temető is volt a kápolna mellett, amint ezt a budai káptalan 1522. szeptember 15-i oklevelében olvashatjuk (in cimiterio nove ecclesie beate Marie virginis ante castrum Budense fundate), ami arra vall, hogy a káptalan tagjai plébániai joghatóságot is gyakoroltak.

A *Szent János-utca* és a ferencrendiek Szent János egyháza közötti kapcsolatot a budai káptalan 1525. február 6-i oklevelével igazolhatjuk, amelyben a ferencrendiek kolostorának a helyéül a Szent János-utca van megjelölve (in clastro religiosorum fratrum ordinis sancti Francisci de observantia Bude in platea Sancti Iohannis) s a budavárosi tanács 1525. február 6-i oklevele szerint ugyanezen utcában állott a ferencrendi beginák kolostora is (in platea Sancti Iohannis vocata in vicinitatibus claustrum monialium). A Szent János-utca elnevezés a középkor vége felé sűrűn előfordul az oklevelekben, így a budavárosi tanács 1494. március 25-iki (in platea sancti Iohannis evangeliste) és 1503. február 3-i (in platea sancti Iohannis evangeliste), továbbá Désházy István komáromi főispán 1524. június 6-i (in vico Sancti Iohannis) okleveleiben, amely utóbbi oklevél a Szent János-utca végében a királyi palotát is említi (inter domos a parte castri Ladislai literati Kwbyn alias provisoris Budensis), ami a középkori Szent János-utcának a mai Színház-utcával való azonosságát kétségtelenné teszi. A Szent János-utcában állott épületeket Némethy Lajos 1878-ban kiadott »Török mecsetek Budán« című tanulmányában részletesen felsorolta, amikor is olyan kútfőanyagra támaszkodott, hogy eredményei ma is változatlanul elfogadhatók.

Többször előfordul a középkori oklevelekben a »platea seu series apothecariorum« elnevezés, melynek helymegállapítására az oklevelek nem nyújtanak támpontokat. Megtaláljuk ez utcaelnevezést a budavárosi tanács 1462. szeptember 1-i oklevelében, ahol az apothecariusok testületi háza is meg van említve (in vicinitatibus domorum confraternitatis apothecariorum), Mátyás király 1475. május 14-i és a budavárosi tanács 1495. július 15-i okleveleiben s a következőkből ki fog tűnni, hogy a Brandenburgi György 1511. augusztus 10-i oklevelében előforduló »platea Kalmarwcha vocata« is azonos volt ezzel az utcanévvel.

A középkori »apothecarius« elnevezést gyakran »gyógyszerész«-nek szokták fordítani, ami hibás fordítás, mert a középkori apothecarius nem azonosítható a modern gyógyszerésszel, hanem a kereskedők egy kategóriáját jelentette. Megállapítható ez magából az Ofner Stadtrecht-ből, melynek 102. szakaszában (Von den apotekären) a következőket olvashatjuk: »Dy apotekär süllen kainerlay kram gewant, noch ander ding, das mit der ellen sich gepurt aus zu messen, fayl haben«, vagyis nem foglalkozhattak olyan áruk eladásával, amelyeket röffel mértek, tehát textilárúkon kívül minden mást árusíthattak. Ide tartoztak a gyógyárú is,

melyeket az idézett szakasz szerint vasár- és ünnepnapokon is kiadhattak, amikor az árusítás a vecsernyéhez szóló harangozásig tiltva volt (ausgenommen ertzney krankhen leüten zu gros leibs notturft). Ugyanazon Ofner Stadtrecht 298. szakasza szerint ünnepnapokon csak ők tarthatták nyitva boltjaikat (dy apoteker schollen ir laden offen habenn, so man vesper gesingt vund nicht ee) a vecsernyéhez történt harangozás után, de akkor is korlátozva volt az árusítás az enni- és innivalókra, (Man schol auch kaainerlay ding nicht fail haben, den nür not durftige ding zue essen vund zue trinken), amiből arra kell következtetni, hogy ezek is üzletkörükbe tartoztak. Minthogy pedig az Ofner Stadtrecht az »apoteker« elnevezésű kereskedőkön kívül »kramer« nevűeket is ismer s ezeknek a 104. szakasz megtiltotta a házakban és boltokban való árusítást (weder in yren heusern, noch in kain gewelben turren fail haben), hanem árusítóbódéokra utalta őket (den allain vntter den kremm): »apoteker« alatt olyan kereskedőt kell értenünk, aki boltban árusított. A textilneműek árusításától azonban csupán az Ofner Stadrecht tiltotta el az apothecariusokat, mert az 1425. évi zágrábi statutum szerint kötelesek voltak jó súly- és hosszmértékeket tartani (quilibet stacionarius seu apothecarius veras et justas mensuras ac lances, necnon ulnas tam panni, quam tele tenere et servare teneatur), tehát textilárúkkal is kereskedhettek. (Monumenta civitatis Zagrabiae II. k. 48. 1.) Mindezek alapján arra kell következtetnünk, hogy az apothecarius boltost, a platea seu series apothecariorum boltosok utcáját jelentette, ami a középkori magyar nyelvhasználát szerint Kalmár-utca elnevezéssé lett.

Ha most azt kívánjuk megállapítani, hogy hol lehetett a középkori Budán a boltosok sora, akkor ehhez az Ofner Stadtrecht 154. szakaszát kell felhasználnunk, ahol a boltosok soráról ismételten szó esik. Ez a szakasz a különböző kofákra vonatkozik (Von der fragnerin rechtenn) s a gyümölcsös kofák árusítóhelyéről a következőket rendeli: »Ir sitz sol sein vor den apotekern vnd sol sich anheben an dem egkhaus der apoteken gen Vnsrer Frawn gelegen vntz vor her Conrat Gubelwein hauss«, vagyis a boltosok sorának a Boldogasszony templomával szemben álló sarokházától kezdődően árusíthatott az a 9 gyümölcsös kofa, akik árusítási engedéllyel bírtak. Ebből arra kell következtetnünk, hogy a boltosok sora a Boldogasszony templomával szemben kelet-nyugati irányban haladó házsort jelentette, amely házsor előtt az Ofner Stadtrecht idézett szakasza szerint még 9 főzelékes és 9 sajtos kofa is árusított s az utóbbiak árusítóhelye a boltosok sorának másik végéig terjedt (untz für dy apoteken an dem egk pey den prot pengken) s ugyanitt állottak a kenyérárusok bódéi is. Ha az előadottakhoz hozzávesszük, hogy az Ofner Stadrecht idézett szakasza szerint itt voltak a mézárusok, baromfi- és vadárusok stb. bódéi is, akkor lehetetlen a városháza környékére nem ismerni, ahol ezek az árusítások rendesen folyini szoktak. Mindezekből arra kell következtetnünk, hogy a boltosok sora Budán a középkori városháza közelében állott, ahol egyszersmind állandó élelmiszerpiac is volt. Ezzel aztán a középkori Buda harmadik terét is megkaptuk, amely tér nagy szerepet játszott a város életében nem csupán azért, mert itt állott a városháza, hanem azért is, mert az Ofner Stadtrecht 32. szakasza szerint Szent György napján ezen a téren gyűlt össze a város polgársága (süllen vor dem rathaus auf dem

platz zusammenkomen der stat gantz gemein), hogy az új bírót megválassza.

Csak egyszer előforduló s így meghatározásra alkalmatlan középkori budai utcanevek a németek utcája (I. Ulászló király 1440. július 31-iki oklevelében), a német mészárosok utcája (a budavárosi tanács 1504. március 14-i oklevelében), a rózsák utcája (a budai káptalan 1499. augusztus 10-i oklevelében) és a Tej-utca, melyről az 1505. évi budai tizedjegyzék alapján tudjuk, hogy a Szombathely közelében terült el. Voltak azonfelül olyan budai utcák is, amelyek nem voltak névvel ellátva. Ilyen volt az Ólasz-utca azon mellékutcája, mely a budai káptalan 1512. április 14-i oklevele szerint a domonkosok kolostorához vezetett (a meridionali vici versus claustrum beati Nicolai transeuntis).

Az előadottakat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a középkori Budát észak-déli irányban két hosszú utca szelte keresztül, nevezetesen az Ólasz- és Mindszent-utcák, a mai Úri- és Országház-Tárnok-utcák, melyek a Szombathelyről a Szent György-térre, vagyis a mai Kapisztrán-térről a mai Dísz-térre vezettek, s melyeket a Boldogasszony templomával szemben a boltosok sora, illetőleg az itteni piactér osztott két részre. A Szombatkaputól, illetőleg a mai Bécsi-kaputól kiindulva két rövidebb utca haladt észak-déli irányban, nevezetesen a Szent Pál- és Zsidó-utcák, illetőleg a mai Fortuna- és Werbőczy-utcák, melyek azonban csupán a mai Iskola-téren állott domonkosrendi kolostorig jutottak el, itt egyesült a két utca s Szent Miklós-utca néven haladt a Boldogasszony templomig, ahol a középkori Buda főútjává, a Mindszent-utcába torkollott. A középkori Szent György-térről, illetőleg a mai Dísz-térről ismét két rövidebb utca indult dél felé, nevezetesen a Szent János- és Szent Zsigmond-utcák, a mai Színház- és Szent György-utcák, melyek a királyi palota előtti térbe torkoltak. Ez a tér helyileg nem azonos a mai Szent György-térrel, attól délre terült el s nem volt külön elnevezése.

Megállapíthatjuk továbbá, hogy az utcaneveket illető régibb helyrajzi megállapítások módosításra szorulnak s különösen módosításra szorul azon tanítás, mintha a középkori Budának annyi utcája lett volna, ahány utcanevvel a középkori oklevelekben találkozunk. Az utcanevek ugyanis az idők folyamán megváltoztak s ugyanazon utca egy és ugyanazon időben több néven is ismeretes volt. Nem lehet kétséges, hogy további okleveles adatok felszínrejutásával újabb eredményeket lehet még elérni, különösen az alsóváros utcáit illetőleg; valószínűnek látszik azonban, hogy az előadott helyrajzi megállapítások változatlanul fenn fognak maradni s ezek alapján most már sor kerülhet a budavári házak falán elhelyezett emléktáblák szövegének helyesbítésére.

GÁRDONYI ALBERT.